

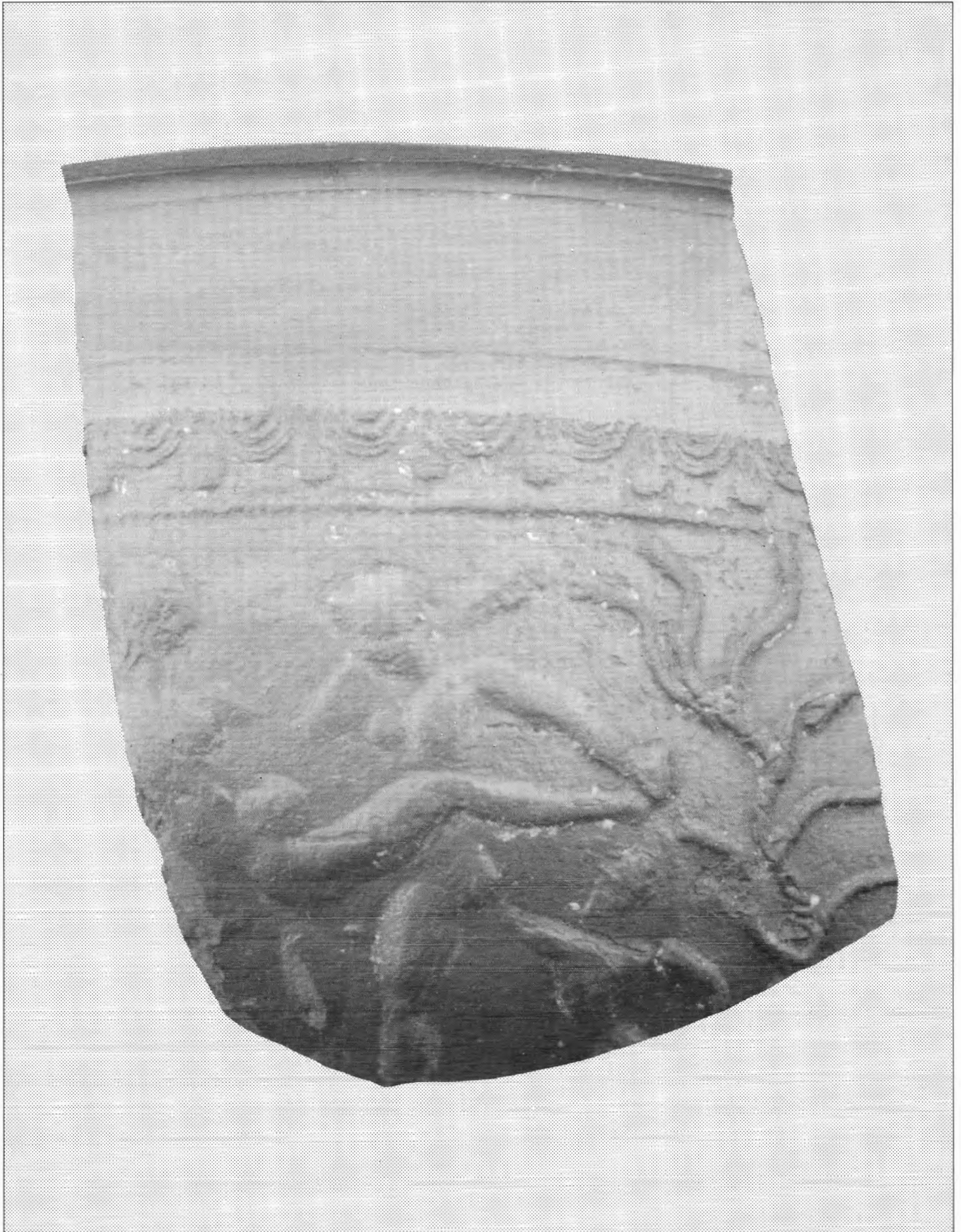
Midden-Delfkrant

Midden-Delfkrant nr. 78

verschijnt viermaal per jaar

losse nummers f 7.50,-

zeventiende jaargang nr. 2, juli 1993

De Lier, Kralingepolder. Romeins aardewerk: scherf met erotische voorstelling. Foto FW. van Oostroom.

Midden-Delfkrant Redactioneel

De Midden-Delfkrant verschijnt viermaal per jaar

Redactie:

Arie van den Berg
Okke Dorenbos
Luuk Hilbers
Arie Olsthoorn
Marika van Ooststroom
Frits van Ooststroom (eindredactie)
Henk Tetteroo
Rita Woudstra (coördinatie)

Tekstverwerking:

Sjaan van Winden

Fotografie:

Fred Hess, 's-Gravenhage

Lay-out:

Frits van Ooststroom

Productie en druk:

B.V. Drukkerij De Jong Offset, Den Hoorn

Overname van artikelen is in vele gevallen mogelijk in overleg met de redactie.

Kopij en suggesties voor kopij zijn van harte welkom bij de redactie. Kopij zo mogelijk inzenden op floppy (4,25' of 3,5') in WP 4.2 of 5.1

Verantwoording

Publicatie van artikelen behoeft niet te betekenen dat de daarin vervatte meningen het inzicht van de Midden-Delfland Vereniging weergeven.

Redactie-adres:

Londenweg 123, 3137 LV Vlaardingen

Uitgave

De Midden-Delfkrant is een uitgave van de Midden-Delfland Vereniging en van de Stichting Bezoekerscentrum Midden-Delfland.

Abonnementen op de Midden-Delfkrant zijn alleen mogelijk door lid te worden van de Midden-Delfland Vereniging. De minimum contributie bedraagt f30,- per jaar.

Aanmelding door storting op postrekening 3928463 ten name van de Midden-Delfland Vereniging te Vlaardingen, onder vermelding van 'nieuw lid'.

U kunt ook bellen: (010) 4 74 25 98 ('s avonds) of schrijven: Secretariaat Midden-Delfland Vereniging, Londenweg 123, 3137 LV Vlaardingen.

Opzegging van het lidmaatschap/abonnement uitsluitend schriftelijk aan het secretariaat. Opzegging kan slechts geschieden tegen het einde van het verenigingsjaar en met inachtneming van een opzegtermijn van vier weken.

Nog juist voor de vakantieperiode het tweede nummer van de Midden-Delfkrant. We beginnen deze keer met de reactie die de vereniging gaf op de startnotitie voor de Milieu-effectrapportage van Rijksweg 19 door Midden-Delfland. In verband met nieuwe Europese richtlijnen is de minister verplicht tot het opstellen van deze MER, maar hij geldt slechts voor het weggedeelte tussen Delft en Schiedam/Vlaardingen.

Ook in deze krant de jaarlijkse nieuwsbrief over de archeologische vondsten in Midden-Delfland. We moeten concluderen dat 'ons' gebied een nog veel rijker verleden heeft dan werd aangenomen.

We vervolgen het artikel over de Westlandse Stoomtram, waarin onder andere de aanleg van de tracés van de spoorbaan tussen de Maaslandsedam en Maassluis en Delft wordt behandeld, evenals de bouw van de stations

in Maasland en Schipluiden.

Het tweede artikel in de reeks over zoogdieren in Midden-Delfland behandelt de spitsmuissorten die ons gebied rijk is. Ook is er aandacht voor de weidevogels die het moeilijk hadden dit voorjaar.

Tenslotte wordt verslag gedaan van de opening van het nieuwe Westlands Streek- en Tuinbouwmuseum in Honselersdijk.

Wij wensen u en de uwen een goede vakantie.

Midden-Delfland Vereniging

Secretariaat

Midden-Delfland Vereniging
Londenweg 123,
3137 LV Vlaardingen
Telefoon (010) 4 74 25 98 ('s avonds)
Postbank 3928463
Verenigingsregister Delft V 397143

Doel

- de bevolking van Midden-Delfland en omliggende steden te informeren over, en nauw te betrekken bij het beheer van het gebied en bij de voorbereiding en uitvoering van veranderingen in dit gebied;

- het kritisch volgen van dit beheer en van de voorbereiding en uitvoering van die veranderingen alsmede het stimuleren van een actieve inbreng van de bevolking daarin;

- het bevorderen van het onderlinge begrip tussen de verschillende belanghebbenden in dit gebied, mede door het stimuleren van onderlinge contacten.

(artikel 2 van de statuten)

Bestuur

J.Koorevaar, voorzitter
Leeuwerikplantsoen 23
2636 ET Schipluiden
Telefoon (01738) 88 74

FW. van Ooststroom
secretaris/penningmeester
Londenweg 123, 3137 LV Vlaardingen
Telefoon (010) 4 74 25 98 ('s avonds)

A. van der Berg
Rotterdamseweg 223, 2629 HE Delft
Telefoon (015) 56 01 71

D. van den Bosch
Holierhoek 28, 2636 EJ Schipluiden
Telefoon (01738) 89 03

J.P. van Noordt
Westgaag 96 b, 3155 DJ Maasland
Telefoon (01899) 181 57

C.J. van der Sar
Oranjedijk 58, 3151 XR Hoek van Holland
Telefoon (01745) 175 60

M.J. Woudstra-Brinkhuis
't Woudt 1, 2636 AW Schipluiden
Telefoon (01738) 94 30

Startnotitie Tracéstudie/MER Rijksweg 19

Onlangs verscheen de startnotitie van de Milieu-effectrapportage (MER) voor het gedeelte van Rijksweg 19 (A 4) tussen de Kruithuisweg in Delft en het Kethelplein in Schiedam/Vlaardingen. De aanleg van deze weg vormt een grote ingreep in Midden-Delfland en de gevolgen voor o.a. landschap, natuur en leefomgeving zullen groot zijn.

Het bestuur zag alle aanleiding om enige kanttekeningen te plaatsen bij de startnotitie.

Als vereniging maken wij ons immers sterk voor een zo gaaf mogelijk behoud van de bufferzone Midden-Delfland. Onze brief aan de directie Rijkswaterstaat.

Dat de aanleg van de A4 door het hart van de bufferzone een zware aanslag betekent op de natuurwaarden en het landschap van Midden-Delfland, behoeft geen nader betoog. Het besluit om de weg desondanks aan te leggen hebben wij dan ook alleen kunnen verklaren als het onge-

lukkige gevolg van de chronologie waarin de relevante materie zich heeft gepresenteerd. Wij brengen in herinnering dat ten tijde van het eerste 'opstarten' van de bufferzone-concepten het tracé-besluit voor Rijksweg 19 er reeds lag en de Beneluxtunnel, als schakel in deze weg-

verbinding, in uitvoering was. Wij zijn er van overtuigd dat een andere chronologie in de reeks van op te lossen problemen destijds geresulteerd zou hebben in andere oplossingen van de verkeersproblemen dan in de aanleg van deze weg op deze plaats.

Tegen de achtergrond van deze feiten, die er nu eenmaal lagen, en de reeks van nadere beslissingen, rijst de vraag wat anno 1993 nog de speelruimte is voor een nadere afweging van belangen. Wij hebben de stellige indruk dat deze speelruimte door uw directoraat in feite niet groot wordt geacht en liefst zo klein mogelijk wordt gehouden. Ondanks de mogelijk welgemeende passages over de milieu-aspecten ademt de nota toch voornamelijk de geest van een in de laatste fase verkerend verkeerstechnisch probleem.

Deze conclusie wordt gestaafd door de korte probleem-samenvatting van de startnotitie: het milieu komt in deze samenvatting niet meer voor. Een veelbetekenend symptoom voor

Vlietlandje aan de Rijkstraatweg met damwand t.b.v. aanleg aquaduct Rijksweg 19. Foto F.W. van Ooststroom.

Grondwerken t.b.v. aanleg aquaduct. Foto FW. van Ooststroom.

deze aanloop-nota van wat toch een *milieu-effect-rapportage* moet worden! Dat overigens ook de minister de ME-plicht kennelijk zo beperkt mogelijk wil toepassen blijkt uit haar beslissing slechts een zeer beperkt tracé-gedeelte in de procedure te betrekken.

Onze eerste conclusie, en tevens ons belangrijkste bezwaar, is dan ook dat het weinig zin heeft de discussie aan te gaan vanuit een zo beperkt vertrekpunt. Immers, als het in actieve uitvoering zijnde weggedeelte tussen Rijswijk (Beatrixlaan) en Delft (Kruithuisweg), ongewijzigd doorgang vindt, dan ontstaat een situatie die vrijwel noopt tot de aanleg van het resterende gedeelte door Midden-Delfland. In feite betekent dit dan dat het theoretische keuzepatroon zich verengt tot de praktische vraag welke inpassingsmaatregelen nog kunnen worden genomen.

Wil men de probleemstelling verbreden - en wij zijn daar vóór - dan dient de belangenafweging plaats te vinden binnen een breder scala van alternatieven. Als voorbeelden daarvan noemen wij:

1.

De functie van het eerdergenoemde weggedeelte tussen Rijswijk en Delft, ingeval van het niet realiseren van het weggedeelte Delft - Kethel-

plein. Dit zou tenminste voor een gedeelte (Harnasch-knooppunt - Kruithuisweg) van een lagere orde moeten worden dan thans is voorzien.

2.

De vraag of het gedeelte van Rijksweg 54, dat onderdeel wordt van de zuidelijke tak van het Haagse hoofdweg, niet overeenkomstig de oude conceptie moet worden doorgetrokken naar Westerlee, richting Nieuwe Waterweg. Tenminste twee overwegingen geven hiertoe aanleiding:

a. Het besluit van de provincie om de zogenoemde 'Bloemenroute' aan te leggen, een weg die qua tracé grote overeenkomst vertoont met het oorspronkelijk beoogde tracé voor Rijksweg 54 en waarin wij de erkenning achteraf zien dat die weg toch nodig was.

b. De actuele discussie over een 'Oranje-tunnel', die in de ogen van velen de voorkeur zou verdienen boven de aanleg van een Blankenburgtunnel.

3.

De vraag of de circa vijftienvintig jaar geleden in gevorderde tracéstudie verkerende doortrekking van de A16, vanaf het Terbregse Plein naar een aansluitpunt op de A4 onder Leidschendam, niet alsnog moet worden overwogen. Daarvoor zijn meerdere redenen aan te voeren, waaronder ook het ontlasten van de A13 en van het onderhavige gedeelte

van de A4 door Midden-Delfland van een flink deel van de noord-zuid gerichte verkeersstroom langs Rotterdam en Delft.

Het voorgaande leidt tot de conclusie dat de afweging van het al dan niet realiseren van het onderhavige gedeelte van de A4 alleen zin heeft in een breder kader, waarvoor wij bovenstaand enkele contouren hebben geschetst. Wij verzoeken u met klem te bevorderen dat dit bredere kader alsnog wordt geboden en uitgangspunt wordt voor deze startnotitie.

Tot zover onze reactie. Inmiddels zijn er reeds twee vervolgnota's verschenen, waarvan de laatste, die ons bereikte bij het ter perse gaan van deze krant, de belangrijkste is. Deze nota betreft de Richtlijnen voor de MER, zoals vastgesteld door de minister van Verkeer en Waterstaat. Hierin wordt tevens een reactie gegeven op de insprekers. Met diverse suggesties van de insprekers zal rekening worden gehouden, maar het in een ruimer kader plaatsnemen van het onderzoek, zoals o.a. door onze vereniging werd voorgesteld, zal niet plaatsvinden. Vanzelfsprekend komen we in de toekomst op deze kwestie terug. Het Milieu-effectrapport zal in de tweede helft van 1994 verschijnen.

Archeologisch onderzoek in Midden-Delfland

Nieuwsbrief 3

Het archeologisch onderzoek in het reconstructiegebied Midden-Delfland werd in 1992 beheerst door enkele uitgebreide opgravingen. Behalve dat ze een schat aan gegevens op reeds bekende bewoningslocaties opleverden, werden ook nieuwe vindplaatsen ontdekt. Andere kwamen aan het licht door waarnemingen bij de reconstructiewerkzaamheden en door activiteiten van amateur-archeologen. In totaal zijn zeven nieuwe locaties vastgelegd, vrijwel alle in het deelgebied Gaag. Voor deze nieuwsbrief is een keuze gemaakt uit de resultaten van het afgelopen jaar.

De opgravingen werden uitgevoerd door het Instituut voor Prehistorie van de Rijksuniversiteit Leiden (IPL) en het Instituut voor Pre- en Protohistorische Archeologie van de Universiteit van Amsterdam (IPP). Het IPL houdt zich binnen Midden-Delfland voornamelijk bezig met de bewoning in de ijzertijd (700-0 v.Chr.), terwijl het IPP in zijn onderzoek de Romeinse tijd (0-400 n.Chr.) centraal heeft staan.

In de genoemde perioden was het gebied bij wijlen intensief bewoond. Tijdens de daaropvolgende middeleeuwen (400-1500) was er lange tijd nauwelijks iemand te bekennen, tot in de 11e eeuw de ontginning van de wildernis grootscheeps ter hand werd genomen. Daarna bleef het gebied tot op de dag van vandaag bewoond.

Menselijk skelet blijkt 3300 jaar oud

In Nieuwsbrief 1 werd al gemeld dat in de zomer van 1990 een groot deel van een menselijk skelet was gevonden door drie spelende jongens. De botten staken uit de oever van een tijdelijk eilandje in de Krabbeplas (Vlaardingen-West). Door de rommelige situatie ter plekke was niet veel méér vast te stellen dan dat het skelet gelegen had in de kleiige vulling van een van de vele krekken die het veengebied van Midden-Delfland doorsneden.

Een monster van het botmateriaal werd daarom voor een C14-datering opgestuurd naar het Centrum voor Isotopen Onderzoek van de Rijksuniversiteit Groningen. Door meting van het resterende aandeel van radioactieve koolstof in de beenderen werd de ouderdom op 3300 tot 3400

jaar bepaald. Deze - geheel onverwachte - datering plaatste het skelet midden in de bronstijd (2000-700 v.Chr.). Uit deze periode was nog geen spoor van menselijke aanwezigheid in Midden-Delfland of omgeving ontdekt.

Na het bekend worden van de ouderdom zijn de botten fysisch-anthropologisch onderzocht. Zo werden ook de contouren van de persoon die hier in de 14e eeuw v.Chr. aan zijn einde kwam, steeds duidelijker. Kenmerken van de schedel gaven aan dat het hier om een man ging. Aan de hand van de sluiting van de schedelnaden en de afbraak van botspalkjes in het opperarmbeen is bovendien bepaald dat zijn leeftijd tussen 38 en 48 jaar lag. Met een lengte van ca. 1,69 m had hij een - ook voor die tijd - niet al te groot postuur. Wat deed deze man in het drassige veengebied, dat te voet onbegaanbaar was?

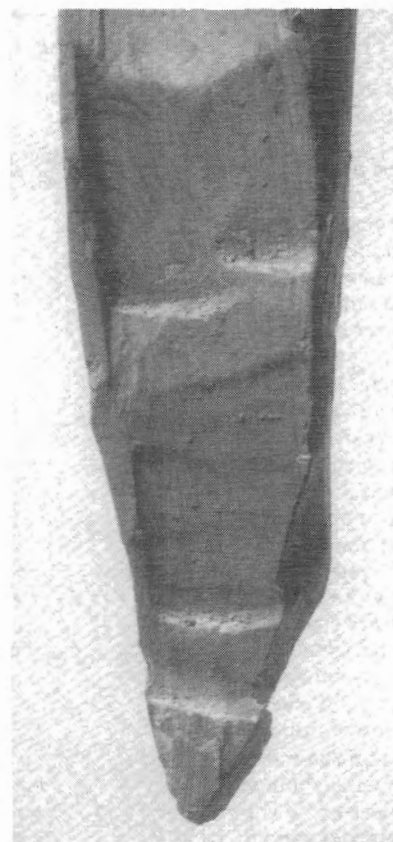
De dichtstbijzijnde bronstijd-nederzettingen kennen we in het duingebied bij Den Haag. Wellicht leefden er ook mensen dichterbij, op de hoog opgeslibde oevers langs de Maasmond, al op 2-3 km zuidelijk van de vindplaats. Maar doordat die oude Maasoevers intussen verspoeld zijn, blijft het gissen of ze bewoond waren.

Het moerassige gebied achter de hogere, bewoonde gronden zal een uitmuntend jachtgebied hebben gevormd. Bovendien kan het verzamelen van speciale kruiden, bijvoorbeeld voor medicinale doeleinden, een tocht naar het achterland hebben gerechtvaardigd. Het is niet moeilijk voor te stellen dat er zo ook wel eens iemand in een kreek verdronk. (vdB)

IJzertijd-boerderijen op een kluitje

In de zomer van 1992 is in de Maaslandse Duif-polder het onderzoek voortgezet naar boerderijen uit de ijzertijd (zie Nieuwsbrief 2 in Midden-Delfkrant nr. 74, juni 1992). Net als elders in Midden-Delfland vonden agrarische families hier omstreeks de 3e eeuw v.Chr. bestaan op hoogveen. Op één van de twee onderzochte woonlocaties bleken minstens vier boerderijen te hebben gestaan, ofschoon zeker niet alle tegelijk. Het decimeters dikke vloerlagenpakket van een verlaten boerderij vormde op een later moment de uitverkoren ondergrond voor de bouw van een nieuwe boerderij. Ook de vloer van deze boerderij werd in de loop van de bewoning weer opgehoogd, met de daarvoor gebruikelijke materialen: vooral mest en riet; in dit huis was bij uitzondering ook nog een laag zavel of fijn zand aangebracht. Waarschijnlijk liet men de vele honderden aangetroffen scherven van gebroken potten ook met opzet in huis liggen, als extra versteviging van de vloer. Zo werden de ongemakken (verzakking en scheuren) van het wonen op de zachte veenondergrond opgevangen.

Maasland, Duifpolder. Het grondwater conserveerde de bijlsproten op een paalpunt uit de 3e eeuw v.Chr. Foto IPL.

Op de andere locatie, 80 m verderop, hadden twee boerderijen gestaan. Eén daarvan was door latere verzakking en verspoeling sterker aangetast dan de overige onderzochte behuizingen.

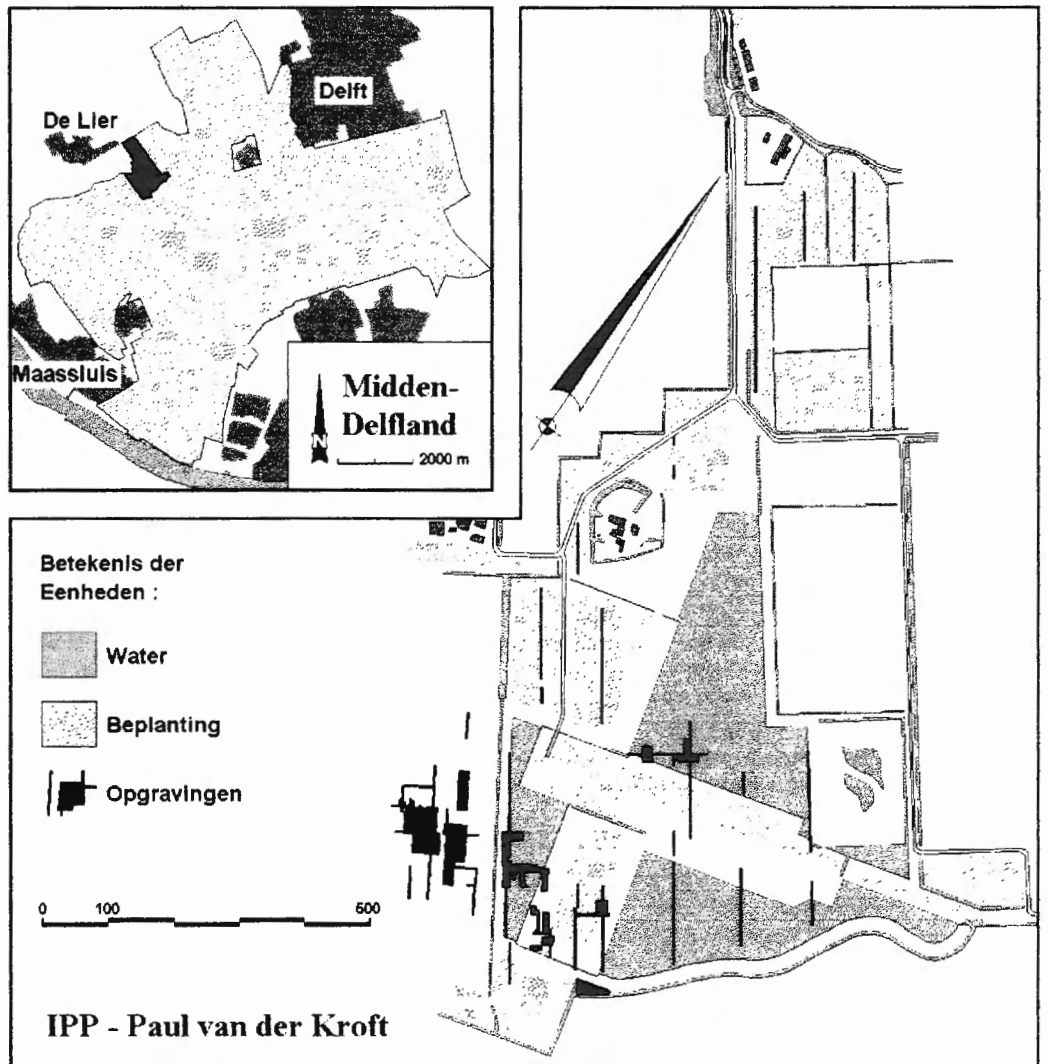
De dikke pakketten met ophogingsmateriaal in de zes boerderijen doen een langdurig verblijf ter plekke vermoeden. De gebruikte bouwmaterialen leren echter anders. In de ijzertijd werden uitsluitend hout, riet en andere natuurlijke materialen benut. In het veengebied van Midden-Delfland verwerkten men voor de wanden en in pandige palen overwegend houtsoorten met een geringe duurzaamheid, zoals es en els. Een boerderij zal dan ook zelden langer dan 20 jaar hebben gestaan.

Hoeveel van de zes onderzochte boerderijen werden er dan gelijktijdig bewoond? Hopelijk kan deze vraag de komende jaren beantwoord worden door het vergelijken van de patronen in de jaarringen van de palen, speciaal esgehouten palen. De wisselende dikte van de jaarringen is bepaald door jaarlijkse verschillen in de groeiomstandigheden (hoeveelheid neerslag, zon e.d.). Uit sterk overeenkomende jaarringpatronen in hout uit verschillende boerderijen mag in het algemeen geconcludeerd worden dat deze tegelijkertijd bestonden.

Van de vondsten mogen speciaal enkele gave driehoekige weefgewichten genoemd worden. Ze dienden om de kettingdraden van een staand weefgetouw te spannen. Samen met de alomtegenwoordige spijnschijfjes duiden ze op de huishoudelijke verwerking van de wol. (vdB)

Het Kraaiennest: een archeologische verkenning

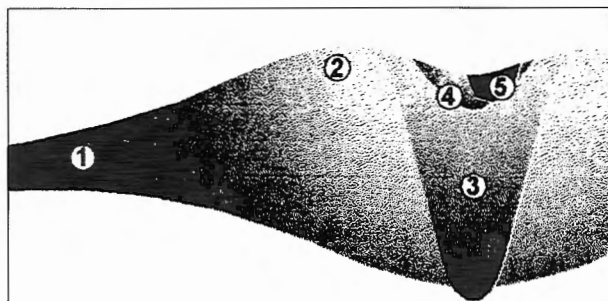
In de omgeving van boerderij 'Het Kraaiennest' in de Kralinger- en Dorppolder zal binnenkort en recreatief plan bestaande uit plassen, groenstroken en fietspaden gerealiseerd worden in het kader van de reconstructie van Midden-Delfland. Dit gebied, dat ongeveer 70 ha beslaat, zal op de schop gaan. Omdat het rijk is aan archeologische sporen werd in overleg met het Bureau van Uitvoering van de reconstructie besloten om volgens een nieuwe methode het hele gebied systematisch te verkennen, om archeologische vindplaatsen te inventariseren en te documenteren. Bijna het gehele terrein is inmiddels onderzocht aan de hand van proefsleuven. Om elke honderd meter is een ontsluiting gemaakt van enkele honderden meters lang. Daarmee is afgeweken van de gewoonte om een onderzoek te verrichten louter op plaatsen waarvan

Boven: Toekomstig recreatieterrein 'Het Kraaiennest', De Lier.

Onder: Luchtfoto van de boerderij 'Het Kraaiennest'. Zowel in het bouwland (middenonder), als in het grasland (rechtsboven) zijn sporen van kreekruggen duidelijk herkenbaar. Foto TU Delft.

- 1 Kom - Beweiding
 2 Oeverwal - Akkerbouw, Bewoning, Transport
 3 Geul - Waterhuishouding, Transport
 4 Restgeul - Waterhuishouding
 5 Sloot - Waterafvoer, Percelering

IPP (1993) - Paul van der Kroft

Schematische doorsnede door een kreekrug.

een vondstmelding bekend was. Onmiddellijk werd duidelijk dat deze aanpak veel informatie opleverde. Over bijkans het gehele terrein is een bewoningsniveau uit de Romeinse tijd waargenomen. Akkers, weilanden, moerassen, ophogingslagen en vindplaatsen kwamen zo aan het licht. Er kon letterlijk een heel landschap onderzocht worden dat verborgen ligt onder de middeleeuwse kleiafzettingen.

Het landschap uit de Romeinse tijd kende een rijk reliëf, doordat het door de eeuwen heen een stroomgebied was van vele prieden, krekken en geulen. De akkers werden doorgaans op de flanken van de hogere gedeeltes aangelegd. Op de top van de rugen en oeverwallen vindt men de huizen, erven en de belangrijkste waterloop van het perceleringssysteem. Deze laatste viel samen met de restgeul, die al van nature voor een afwatering naar zee zorgde. Alle erven perceleringsslootjes waren verbonden met deze natuurlijke loop, die kunstmatig opgehouden werd indien de afvoer verstopte. Het stelsel van erf- en perceleringssloten geeft een aanwijzing over de infrastructuur van het landschap in de Romeinse tijd. In 'Het Kraaiennest' werd eens te meer duidelijk dat er geen sprake is van een rechthoekige Romeinse landindeling, ook al bevinden we ons ten zuiden van de Rijn, de Romeinse Rijksgrens. Het was het grillige patroon van geulen en priedtjes dat men verkoos te volgen voor de plaatsing van woningen, akkers, land- en waterwegen. Uit de sloten in de directe omgeving van de nederzettingen kwam aardig vondstmate-

riaal te voorschijn, zoals twee glazen kralen zien en een knikkertje van aardewerk.

Niet alleen uit de Romeinse tijd zijn bewoningssporen ontdekt. Ook werd de ligging van een nederzetting uit de 11e of het begin van de 12e eeuw bevestigd waarvan reeds eerder een vermoeden was. Sporen van vóór de Romeinse tijd zijn eveneens aangetroffen. Het betreft aardewerk uit de ijzertijd. Deze vondsten werden gedaan op de oeverwallen van de grote kreek die onder de kassen van de Scheeweg doorloopt.

Een opmerkelijke vondst vormden twee kuilen met in elk een bronzen keteltje. De keteltjes moeten daarin bewust zijn gedeponerd, als onderdeel van een ritueel gebruik. De kuiltjes waren identiek en lagen geïsoleerd van andere bewoningssporen. In beide gevallen is slechts de bodem bewaard gebleven. Het is nog onzeker of de kuiltjes dateren uit de Romeinse tijd of uit de voorafgaande late ijzertijd. Het is tamelijk uitzonderlijk dat er - met uitzondering van kleine objecten zoals mantelspelden - brons gevonden wordt in Midden-Delfland. De keteltjes zijn de eerste grote bronzen voorwerpen die er gevonden zijn.

In overleg met het Bureau van Uitvoering is met de Grontmij en het aannemersbedrijf Verboon afgesproken dat tijdens de grootscheepse ontgravingen het vastleggen van archeologische sporen mogelijk blijft. (vL)

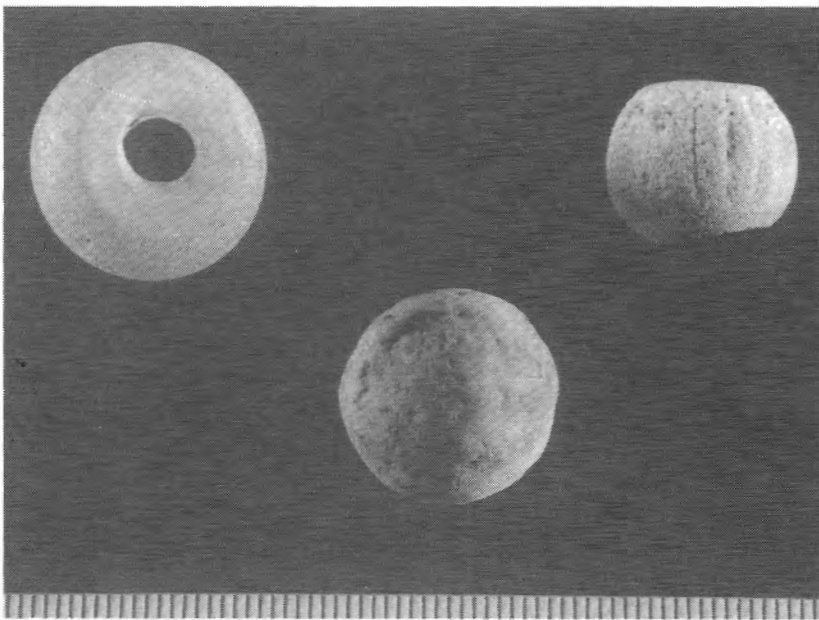
Een boerderij uit de 2e of 3e eeuw na Christus

Nabij het bovengenoemde 'Kraaiennest' ligt aan de Oostbuurtse weg

een vindplaats uit de Romeinse tijd. Op een oeverwal die gevormd is door verslagen en secundair afgezet veen (detritus) zijn prachtig geconserveerde huisresten ontdekt, waarschijnlijk daterend uit de tweede of derde eeuw na Christus. De onderkant van het hout waaruit de boerderij was opgetrokken, is nog aanwezig, evenals andere organische materialen. De hardplaats, het vlechtwerk van de wanden en de verschillende vloerlagen zijn nog intact. Ofschon het onderzoek in de loop van 1993 nog vervolgd moet worden, is het nu al duidelijk dat de restanten van het huis door een dramatische overstrooming in de middeleeuwen voor een deel verslagen zijn en onderin de bedding van de middeleeuwse geul zijn terechtgekomen. Het gaat daarbij waarschijnlijk om het stalgedeelte van het huis. Slechts plaatselijk - over een gebied van 25 m² - is de oorspronkelijke Romeinse oeverwal nog aanwezig. Het geweld van de middeleeuwse geulinslag heeft het landschap uit vroeger tijden uitgewist. Het is denkbaar dat het restant bewaard gebleven is juist door de aanwezigheid van het huis. De funderingspalen in het sediment kunnen net de extra stevigheid geboden hebben waardoor dit plekje een eiland uit de Romeinse tijd is geworden temidden van latere sedimenten. (vL)

Een vroeg-middeleeuws bezoek
 Al in 1991 werd bij het nalopen van kavelinrichtingswerken in de Kralingerpolder (Maasland) een plek ont-

Kralingerpolder. Romeinse tijd: twee glazen kralen en een knikkertje van aardewerk. Maat verdeling in mm.

dekt die in alles deed denken aan de rieten vloer van een boerderij uit de ijzertijd of de Romeinse tijd. Onder een afdekkend kleipakket van meer dan een meter dikte lag in een pas getrokken sleufje een laag rietstengels temidden van het rietveen. Het pakket rietstengels was voor een deel verkoold. Andere aanwijzingen voor menselijke aanwezigheid waren enkele liggende houten staken, een dierebotje en een hazelnoot.

In april 1992 werd vanuit het IPL een nader onderzoek ondernomen. Daarbij werden weinig nieuwe vondsten gedaan. Ze bestonden voornamelijk uit stukken bewerkt hout met onduidelijke functie, en waren voor een deel verkoold. In totaal werden niet meer dan drie aardewerkscherfjes gevonden, daterend uit de Romeinse tijd. Geen enkel daarvan was echter met zekerheid afkomstig uit het rietpakket. De samenstelling van de vondsten laat zich niet rijmen met een boerderijvloer. De geologische situatie ter plekke wijst ook veeleer op een locatie aan een meeroever. Wellicht heeft men hier in het riet een visplaats of jachthut gehad.

Uit de profielopbouw was afgeleid dat het hier om een locatie uit de ijzertijd of de Romeinse tijd zou gaan. De verrassing was daarom groot toen een C14-datering van hout uit de rietlaag aangaf dat dit uit de vroege middeleeuwen moest stammen, of preciezer: uit de eerste helft van de 7e eeuw. Midden-Delfland was toen al enkele eeuwen onbewoond, sinds het gebied in de Romeinse tijd was verlaten. Het was toen echter niet in de vergetelheid geraakt.

Daarop wijst het voortbestaan van nu nog bekende namen van waterloopjes als Lier en Sperte/Spartel. Deze zijn van Romeinse of oudere datum. Door de genoemde vondsten blijkt dat het gebied ook daadwerkelijk bezocht werd, wellicht vanuit de duinstreek of vanaf de oevers van de Maas. (vdB)

Getuigenis van een ramp?

De bovenste kleilaag in het westen en zuiden van Midden-Delfland is afgezet tijdens grote overstromingen in het tweede kwart van de 12e eeuw, waarschijnlijk omstreeks 1134. Dat de dikte van dit kleipakket plaatselijk meer dan een meter bedraagt, geeft aan hoe ingrijpend de overstromingen zijn geweest. De ontginning van het gebied was pas in de 11e eeuw echt op gang gekomen. Om een agrarisch bestaan in de wildernis op te kunnen bouwen, waren ontwateringskanalen en sloten gegraven. Door de overstromingen werd al het werk weer tenietgedaan.

Bij het nalopen van beplantingswerkzaamheden langs de Grote Schee in de Kralingerpolder (Maasland) kwamen vondsten aan het licht die een rechtstreekse getuigenis lijken te zijn van de rampspoed die de agrarische ontginners in de 12e eeuw trof.

Onder het afgegraven bovenste kleipakket lagen enkele verspreide aardewerkscherven uit het begin van de 12e eeuw en opeengepakte botten van een rund: de schedel met een aantal halswervels, de pooten en enkele staartwervels. Het zouden in principeslachtresten kunnen zijn die in later tijd ingegraven waren tot op het niveau van het 12e eeuwse oppervlak. Van een ingraving was echter niets te zien. Bovendien gaat het om een klein rund, van middeleeuwse afmetingen.

Met behulp van de middenhands- en middenvoetsbeenderen kon de schofthoogte van dit volgroeide rund (leeftijd ca. 2" jaar) berekend worden op 120-130 cm.

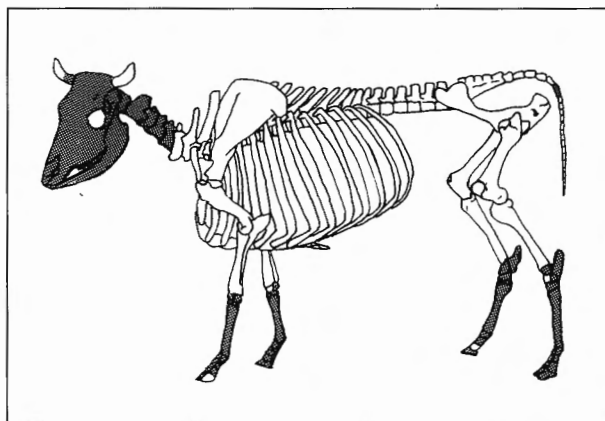
Net als de gevonden scherven lijken ook de lichaamsdelen waarvan de botten teruggevonden zijn, verspoeld te zijn tijdens de overstromingen. Het is dan echter onverklaarbaar dat zowel de staart als de pooten en schedel bij elkaar bleven, tenzij ze met elkaar waren verbonden door de huid. Uit de opeengepakte botten in de Kralingerpolder mogen we dan ook het onverwachte karakter aflezen van de ramp die de 12e-eeuwse bewoners van Midden-Delfland trof: vermoedelijk lag de nog vuile runderhuid ergens op een erf, toen have en goed door de vloed werden overspoeld. (vdB)

De resultaten getoond

Het archeologisch onderzoek in Midden-Delfland heeft de afgelopen vijf jaar veel nieuwe vondsten en inzichten over de vroegere bewoning opgeleverd. Daarom is de tijd rijp om een en ander onder de aandacht van een groot publiek te brengen. Van begin augustus tot eind oktober 1993 zal in het Gemeentelijk Museum van Maastricht, Zuidijk 16, een tentoonstelling worden gehouden over het archeologisch onderzoek in Midden-Delfland. Aan de hand van vondsten, afbeeldingen en modellen wordt de bewoningsgeschiedenis vanaf de late steentijd tot en met de middeleeuwen doorgenomen.

Financiële bijdragen

De opgravingen en verkenningen die in het afgelopen jaar zijn uitgevoerd, werden van verscheidene zijden bekostigd, veelal door tussenkomst van de Reconstructiecommissie. Al het onderzoek was dan ook niet moge-

Maasland, Kralingerpolder. De onder het bovenste kleidek aangetroffen botten (grijs) van een middeleeuws rund.

lijk geweest zonder de bijdragen van:

- Bureau Beheer Landbouwgronden
- Consulentenschap Openlucht recreatie
- Dhr. J. Hoogerbrugge
- Hoogheemraadschap van Delfland
- Instituut voor Prehistorie, Rijksuniversiteit Leiden
- Instituut voor Pre- en Protohistorische Archeologie, Universiteit van Amsterdam
- Landinrichtingsdienst
- Provincie Zuid-Holland
- Recreatieschap Midden-Delfland

Meldingen en vragen

De melding van vondsten die mogelijk van middeleeuwse of oudere datum zijn, wordt op hoge prijs gesteld. Zowel daarvoor als voor informatie over de archeologie in Midden-Delfland kunt u terecht bij drs. P.W. van den Broeke, archeologisch begeleider van de reconstructie. Hij is op woensdagochtend aanwezig op het Districtsbureau van Uitvoering, Motorenweg 5L, 2623 CR Delft, tel. (015) 56 71 16 (overigens veelal bereikbaar op het Instituut voor Prehistorie te Leiden, (071) 27 23 88/27 23 90).

april 1993

Bijdragen:

P.W. van den Broeke, H. van Londen
Redactie: P.W. van den Broeke

De Westlandse Stoomtramweg Maatschappij (2)

Was voor het personenvervoer een groot aantal halteplaatsen in of zo dicht mogelijk bij de dorps- of stadskernen van belang, voor het goederenvervoer lag dat totaal anders. Hier speelde de tijd dat de produkten onderweg waren de grootste rol; een hogere snelheid van de trams was dus gewenst. Daarom moesten de nieuwe lijnen op aparte banen worden aangelegd, los van de straat. Er zou niet meer dóór de plaatsen worden gereden, maar er omheen. Voor zover men van bestaande lijnen gebruik kon maken, moesten deze een bredere strook grond aan weerszijde van de rails krijgen. Uit die oude lijnen moesten de scherpe bochten gehaald worden.

Dat alles was niet alleen nodig om met een hogere snelheid, maar ook om met grotere wagons te kunnen gaan rijden. Als dat allemaal gerealiseerd was, zou het net aan de nieuwe eisen voldoen.

In 1900 was een wet tot stand gekomen 'tot nadere regeling van den dienst en het gebruik van spoorwegen, waarop uitsluitend met beperkte snelheid wordt vervoerd'. Deze wet werd in 1902 van kracht. Er hoorden drie reglementen bij die uitwerking gaven voor tramwegen, vereenvoudigde locaalspoorwegen en locaalspoorwegen. De WSM had zowel met het reglement voor tramwegen (voor de oude lijnen) als met dat voor vereenvoudigde locaalspoorwegen te maken. Een van de zaken die geregeld werd, was de maximum snelheid. Voor tramwegen was die vastgesteld op 20 km/uur, voor vereenvoudigde locaalspoorwegen op 35 km/uur. Elke gemeente kon daarnaast zijn eigen eisen stellen met betrekking tot de aan te houden snelheid en dat gebeurde ook.

Bij het aanleggen van de nieuwe lijnen stuitte de WSM opnieuw op problemen. Allereerst bleek een grote hoeveelheid onteigeningen nodig te zijn om aan de benodigde grond te komen. In de tweede plaats waren er (technische) problemen met het materieel en met het aanleggen van de aarden banen.

Tussen 1901 en 1905 kwamen jaarlijks wetsontwerpen in het parlement aan de orde voor onteigeningen ten behoeve van de WSM. Het ging steeds om wijzigingen van het in 1899 goedgekeurde plan. Zo werd in 1901 het tracé westelijk om Naaldwijk vastgesteld. De tram reed daar toen nog door het centrum. Tevens werd de plaats van de haltes en stationsgebouwen bepaald. Een jaar later keurden de Kamers de verbreding van de baan van de bestaande lijnen goed, evenals het afsnijden van een aantal bochten. De renovatie van de oude lijnen kon ter hand worden genomen.

Vooraf bij Monster en Poeldijk werden veel verbeteringen aangebracht. Nieuwe emplacementen en nieuwe

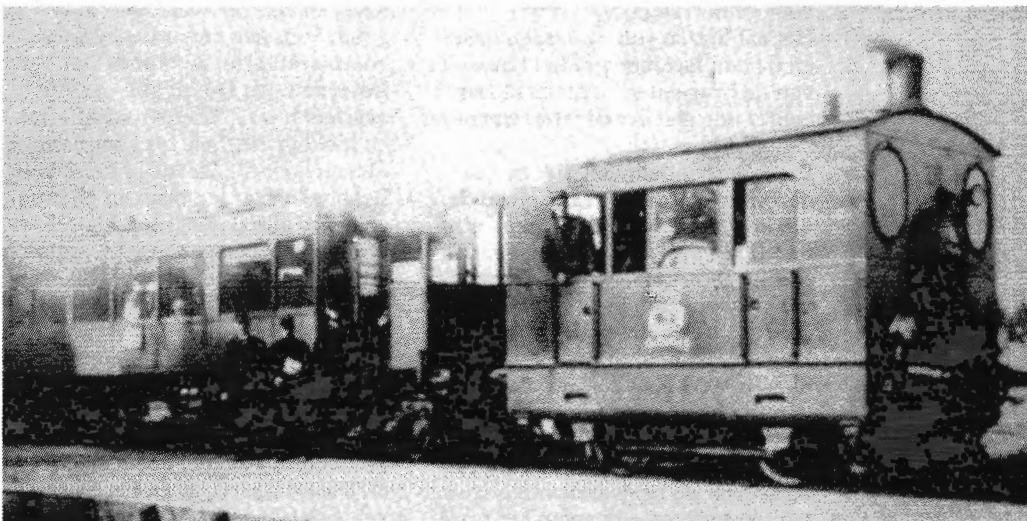
De auteur van dit artikel, Marie-Louise ten Horn-van Nispen is lid van de Werkgroep Industriële Archeologie Delft en Delfland en bestuurslid van de Stichting Tramstation Schipluiden. Dit artikel verscheen eerder in het tijdschrift Erfgoed van Industrie en Techniek, 1e jaargang nummer 2, juni 1992. De auteur heeft ten behoeve van de Midden-Delfkrant enige kleine wijzigingen aangebracht. Het oorspronkelijke artikel was voorzien van een uitgebreid notenapparaat. Voor belangstellenden verwijzen wij gaarne naar Erfgoed.

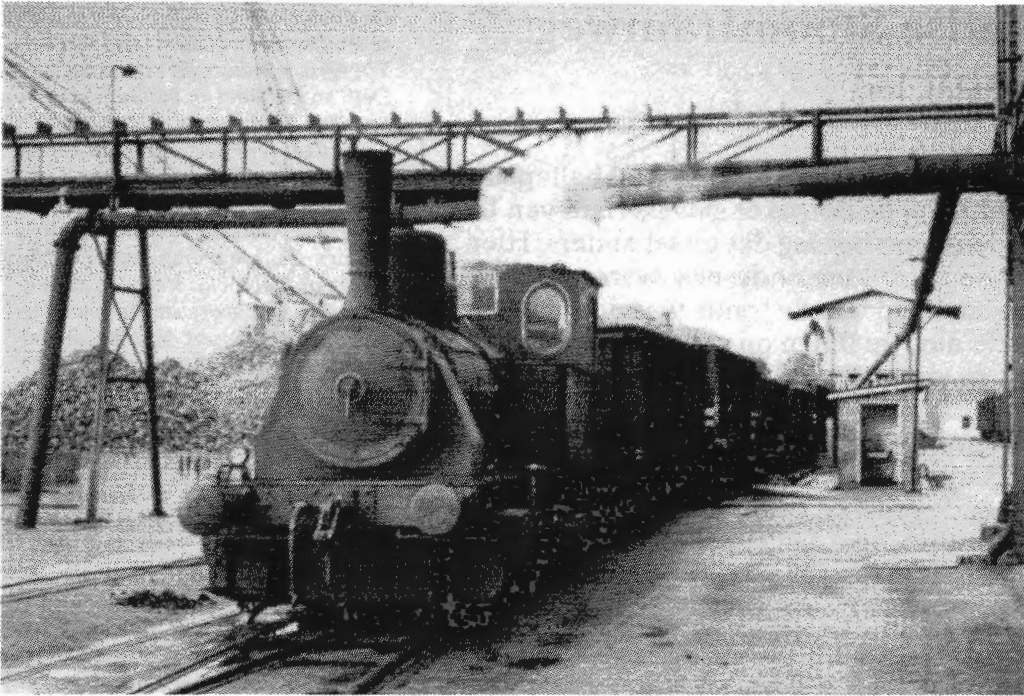
stations kwamen in 1903 en 1904 tot stand in Loosduinen en 's-Gravenzande. Het ontwerp van deze stations was van Van Ameyden van Duym. Zo ook dat van de (latere) stationsgebouwen in Monster en Naaldwijk. De lijn 's-Gravenzande - Hoek van Holland kwam gereed in 1905, die om Naaldwijk heen naar de Maaslandse dam in 1907, evenals het nieuwe station en emplacement van Naaldwijk. Een eerste begin met de 'ombouw van tramweg naar locaalspoorweg' was gemaakt; het goederenvervoer kon een grotere plaats innemen.

Na 1907 bleef de aanleg van nieuwe lijnen enkele jaren stil liggen. De onteigeningsprocedures voor de grond verlieten trager dan men gehoopt had en ook de aansluiting in Delft bleek problemen op te leveren.

Daarnaast had de WSM te kampen met technische problemen. De aanleg van een aarden baan voor een stoomtram is een lastig karwei in een streek met een in hoofdzaak venige bodem. Grondoppersingen op de ene plaats en verzakkingen elders, kwamen dan ook regelmatig voor. Bij de verbetering van de oude lijnen was men die problemen nauwelijks tegen gekomen. Men had daarbij van de bestaande landwegen gebruik gemaakt, die (ook omdat ze er al langer lagen) een betere ondergrond hadden. Dat alles betekende stagnatie in de uitbreiding van het net.

De maandomzetten van het bedrijf vertoonden in dezelfde periode echter een stijgende lijn. De zomermaanden waren voor de WSM topmaanden, zowel wat het personenvervoer betrof (onder andere naar zee), als voor het goederenvervoer (de tuinbouw was nog seizoengebonden). Zo vervoerde de WSM in augustus 1905, een maand na de opening van de lijn naar Hoek van Hol-

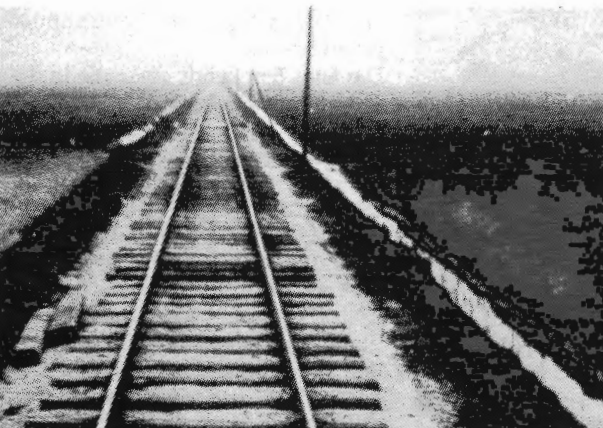

land, meer dan 100.000 passagiers en bijna 1100 ton goederen. Ze haalde daarmee een omzet van ruim f 16.700,-. Ter vergelijking: in augustus 1903 gingen er ruim 73.000 passagiers en 400 ton goederen met de tram mee; de omzet was toen bijna f 13.500. Haalde men in 1898 een jaaromzet van bijna f 102.000,-, in 1905 was die gestegen tot ruim f 137.000,- en in 1906 bedroeg die ruim f 157.500,-.

Voltooiing van het WSM-net 1907-1912

Dat het werk tijdelijk stil lag betekende niet dat er niets gebeurde. Men was druk bezig met het voorbereiden van de lijnen van de Maaslandse dam naar Maassluis en Delft. De rails vanaf Naaldwijk liep dood vóór de Maaslandsedam bij de Westgaag. Het baanvak vanaf de Lier (zo'n 4 km) was daarmee onrendabel.

Vorige pagina: Loc 20, Werkspoor-rijtuig en goederenwagen bij het station Maassluis, september 1932.

Boven: Loc 23 in dienst bij de Suikerfabriek te Zevenbergen (1964). Gebouwd in 1918. Tussen 1929 en 1940 in gebruik bij de W.S.M. Rijdt thans op de museumtramlijn tussen Hoorn en Medemblik.

Onder: Tussen Westgaag en De Lier (foto 1943).

Dat het wel degelijk de bedoeling was geweest de nieuwe aansluitingen in één keer uit te voeren, blijkt uit verschillende tekeningen en bestekken. Zo werd de metalen bovenbouw (leuning en hek) van de bruggen tussen Naaldwijk en de Maaslandse dam én die tussen de Vlaardingervaart en Maassluis (totaal 17 stuks) in één bestek aanbesteed in 1905. Penn en Bauduin te Dordrecht kregen het werk gegund voor ruim f 26.000,-.

Het aanleggen van de aarden baan en de emplacements, het bouwen van de bruggen en stations moest echter nog een aantal jaren wachten.

De onderhandelingen met de polderbesturen over de aanleg van de lijn begonnen in 1901. Ongeveer in dezelfde tijd startte ook het overleg met de gemeenten. In het archief van de gemeente Schipluiden zijn enkele stukken te vinden met betrekking tot een hoorzitting over het plan in 1903. Een commissie bestaande uit enkele leden van Gedeputeerde Staten, een ingenieur en de burgemeester van Schipluiden, luisterde naar de bezwaren van (voornamelijk) aanwonenden van het tracé.

In de meeste gevallen wilde men een uitgang houden van het land of de woning naar de openbare weg of de Gaag. Of men wilde ook in de toekomst de mogelijkheid hebben om water uit de vaart in te laten. Het bestuur van de Holierhoekse- en Zouteveensepolder meende te moeten wijzen op het ontbreken van bruggen in het plan.

Pas in 1909 had het polderbestuur opnieuw contact met de WSM. Toen waren de plannen in het stadium dat ze uitgevoerd konden worden. In januari 1910 gaf de polder zijn toestemming voor de aanleg van de lijn, zij het onder enkele voorwaarden. Zo moesten bijvoorbeeld de sloten aan weerszijden van de trambaan door de WSM onderhouden worden. Ook diende er in de kadesloot langs de Vlaardingervaart een buis te worden geplaatst om het water door te laten. Het Hoogheemraadschap van Delfland had in maart 1904 reeds haar toestemming gegeven voor de gehele uitbreidingsfase. Zoals het bestuur van de Holierhoekse- en Zouteveensepolder, zo maakten ook de andere erbij betrokken polderbesturen hun eisen en verlangens kenbaar. Ook de aanwonenden van de andere baanvakken deden dat.

Begin 1909 waren de besprekingen grotendeels afgerond. In februari werd in de Tweede Kamer een verzoek behandeld om een extra renteloos voorschot van maximaal f 350.000,-. In de toelichting werd erop gewezen, dat al in 1900 een leuning was verstrekt, maar dat de werkzaamheden veel duurder waren uitgevallen dan verwacht. Dit als gevolg van het gebruiken van grotere wagons en het rijden met hogere snelheid. De wet van 1900 stelde daarbij hogere eisen aan de spoorbaan. In juni 1909 keurde de Eerste Kamer de wet goed: het werk kon beginnen.

Voor een deel lagen de bestekken klaar en was het werk zelfs al gegund. Voor een ander deel waren de voorbereidingen afgerond door Van Ameyden van Duym (die in 1907 overleden was). Men vroeg offertes en hield in 1910 en 1911 aanbestedingen voor die laatste onderdelen. Behalve de aarden baan en de bruggen over alle sloten, moesten ook de grotere bruggen gebouwd worden. (Over de Westgaag, de Zuidgaag en de Middewetering, over de Vlaardingervaart en de Buitenwatersloot in Delft.) Provinciale Staten moesten de nodige vergunningen afgeven, onder andere voor het maken van bruggen over de verschillende wateren, voor het bouwen van steigers in de Vlaardingervaart en het maken van 'voetschoeiingen' in en langs de

Oostgaag. De betrokken gemeenten leverden bouwvergunningen voor de haltegebouwen en met verschillende aannemers werden overeenkomsten afgesloten.

De meeste bruggen in de nieuwe lijn waren eenvoudige bakstenen constructies met een betonnen draagvloer, waarop een metalen bovenbouw kwam.

De grotere bruggen werden van gewapend beton gemaakt, al of niet van metselwerk voorzien. Voor het bouwen daarvan moesten de vaarwegen tijdelijk worden afgesloten, wat overlast betekende voor de scheepvaart.

Bij de bruggen tussen de Vlaardingervaart en Maassluis en die tussen de Vlaardingervaart en Delft, werden de grote en kleine in verschillende bestekken ondergebracht. Ook de boven- en de onderbouw ging naar verschillende aannemers. De brug over de Vlaardingervaart bij Schipluiden was een hoofdstuk apart: dit werd een stalen brug.

Het ontwerp van deze trambrug en de berekeningen ervoor, waren gemaakt door ir. Van Ameyden van Duym. In juli 1910 vond de aanbesteding plaats van de metalen bovenbouw; het werk werd gegund aan de NV Werkspoor in Amsterdam voor f 35.880,-. Voor de betonnen onderbouw tekende de 'Hollandsche Maatschappij voor het maken van werken in gewapend beton', en kostte f 16.830,-.

De brug werd in de fabriek van Werkspoor gemaakt en daar, zoals het bestek het eiste, 'in de werkplaats ten genoeg van de Directie (van WSM) geheel samengelegd in eene overdekte ruimte'. Daarna werd hij in onderdelen naar Schipluiden gevaren en ter plaatse in elkaar gezet. Werkspoor vond het kenmerk een aardig project, want in hun Gedenkboek uit 1916 staat een foto van de brug, zoals die in de fabriek stond opgesteld.

Provinciale Staten stelden een aantal eisen bij de opbouw van de brug voor de doorvaart en de doorgang van trekpaarden.

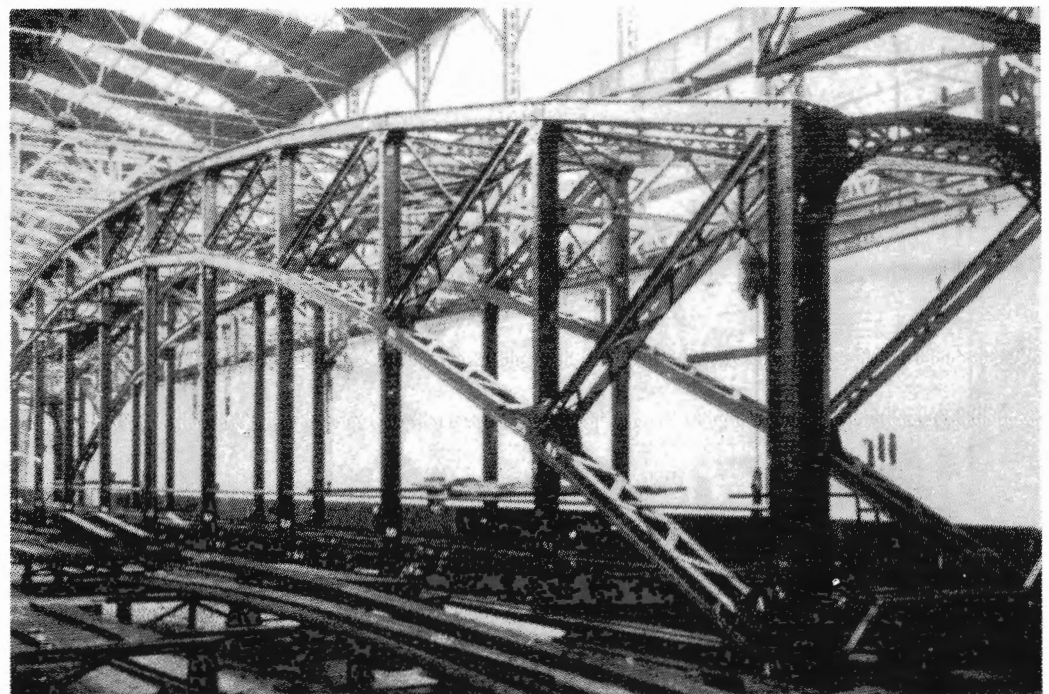
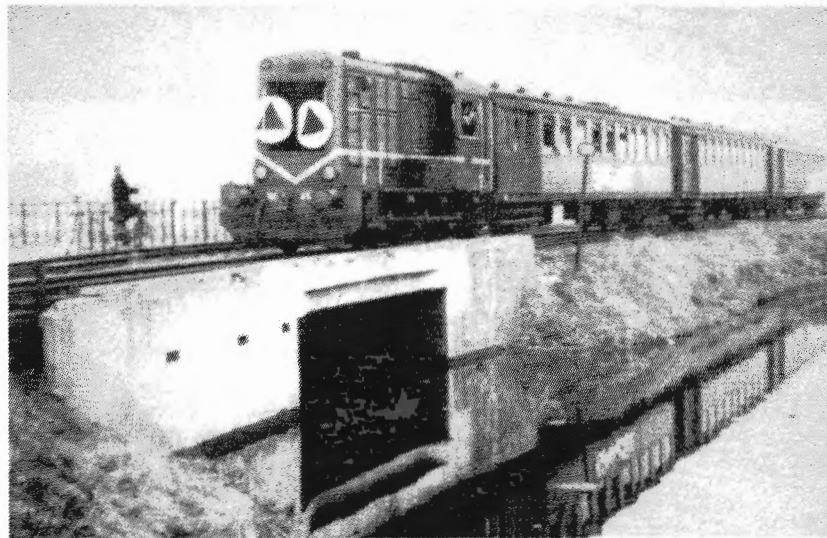
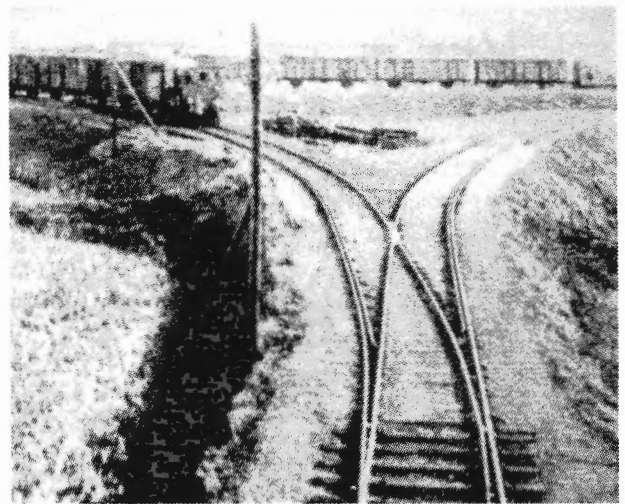
Het jaagpad moest verlegd worden naar het 'binnenbeloop' van de kade, bestraat worden met waalklinkers en een vrije hoogte hebben van 2.50 m. Langs de hele omlegging moest een afscheiding gemaakt worden.

De stalen brug is een zestig meter lange booglijger; middenin bijna 10 meter hoog, met een binnenboog van 8 meter en portalen van bijna 6 meter. Het gevaarte weegt ca. 177 ton.

Hiernaast: De driehoek aan de Maaslandse Dam werd voltooid in 1917. Een geënsce-neerde foto van vóór 1931!

Onder: Betonnen brug bij de Maaslandse Dam. Opname uit 1960 met moderne locomotief en enige oudere rijtuigen.

Geheel onder: De trambrug over de Vlaardingervaart bij Schipluiden staat opgesteld in de werkplaats van N.V. Werkspoor. Een duurzaam stuk vakwerk anno 1911. De brug is thans nog in gebruik voor fietsverkeer.

Boven: Stationsgebouw van Schipluiden. Op 1 oktober 1912 reed de eerste stoomtram door Schipluiden. Een ritje naar Delft (tweede klas) kostte toen vijftien cent.

Onder: Op de beide foto's hieronder (genomen vanaf de Grote Kerk te Maassluis) loopt halverwege de achtergrond over de volle lengte van de foto's de tramdijk van de W.S.M.

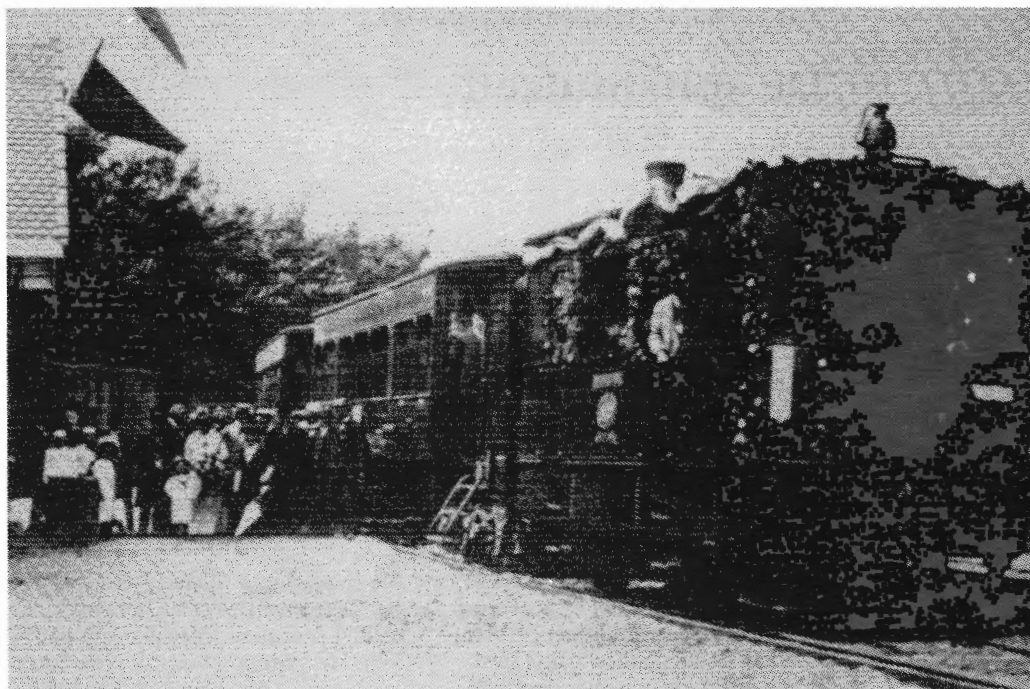
De bouw van de stations Maasland en Schipluiden werd in augustus 1911 aanbesteed en gegund aan Ph. Haring uit Schipluiden, voor f 15.500,- (samen). De gebouwtjes waren elkaars spiegelbeeld. Dat het personenvervoer toen nog een grote rol speelde blijkt wel uit het feit dat beide haltegebouwen voorzien werden van een enorme luifel, van de wachtkamer naar de rails. Deze was bedoeld om het de passagiers mogelijk te maken, bij regenachtig weer droog in de tram te kunnen stappen. Het houten 'haltegebouw met schutting' te Delft én een abri te Den Hoorn kwamen pas later aan de beurt, nadat de gemeente Hof van Delft daarvoor toestemming had verleend. Bij de opening van de lijn was het station in Delft nog niet gereed. Ook Maassluis moest wat langer op zijn gebouwen wachten, maar daar verschenen behalve een stationsgebouw nog twee dienstwoningen, een brandstoffenbergplaats, een lampisterie, een locomotiefloods en een rijtuigloods. Het werd de tegenhanger van Loosduinen.

Op 15 juli 1912 werd de lijn Maaslandse dam - Maassluis in gebruik genomen; op 1 oktober volgde het stuk Maaslandse dam - Delft. Voor de gemeente Schipluiden was dat rede om er een feestelijke dag van te maken en het WSM-bestuur ten stadhuize te onthalen. Jhr. Verspijck had eigenlijk andere plannen. 'Geruischloos zullen wij op 1 October e.k. Delft binnenrijden, en de taak van het verkeer voor het geheele net aanvaarden na jaren van moeilijke voorbereiding, waarbij slechts weinigen ons steunden', schreef hij aan burgemeester Musquetier. Aan de gemeentebesturen van Schipluiden en Hof van Delft werd toch een rit over de nieuwe lijn naar Maassluis en Naaldwijk aangeboden. Het college van B en W van Schipluiden schonk champagne, die ze enkele dagen tevoren alvast had geproefd, zoals in de notulen van de vergadering van het college staat vermeld.

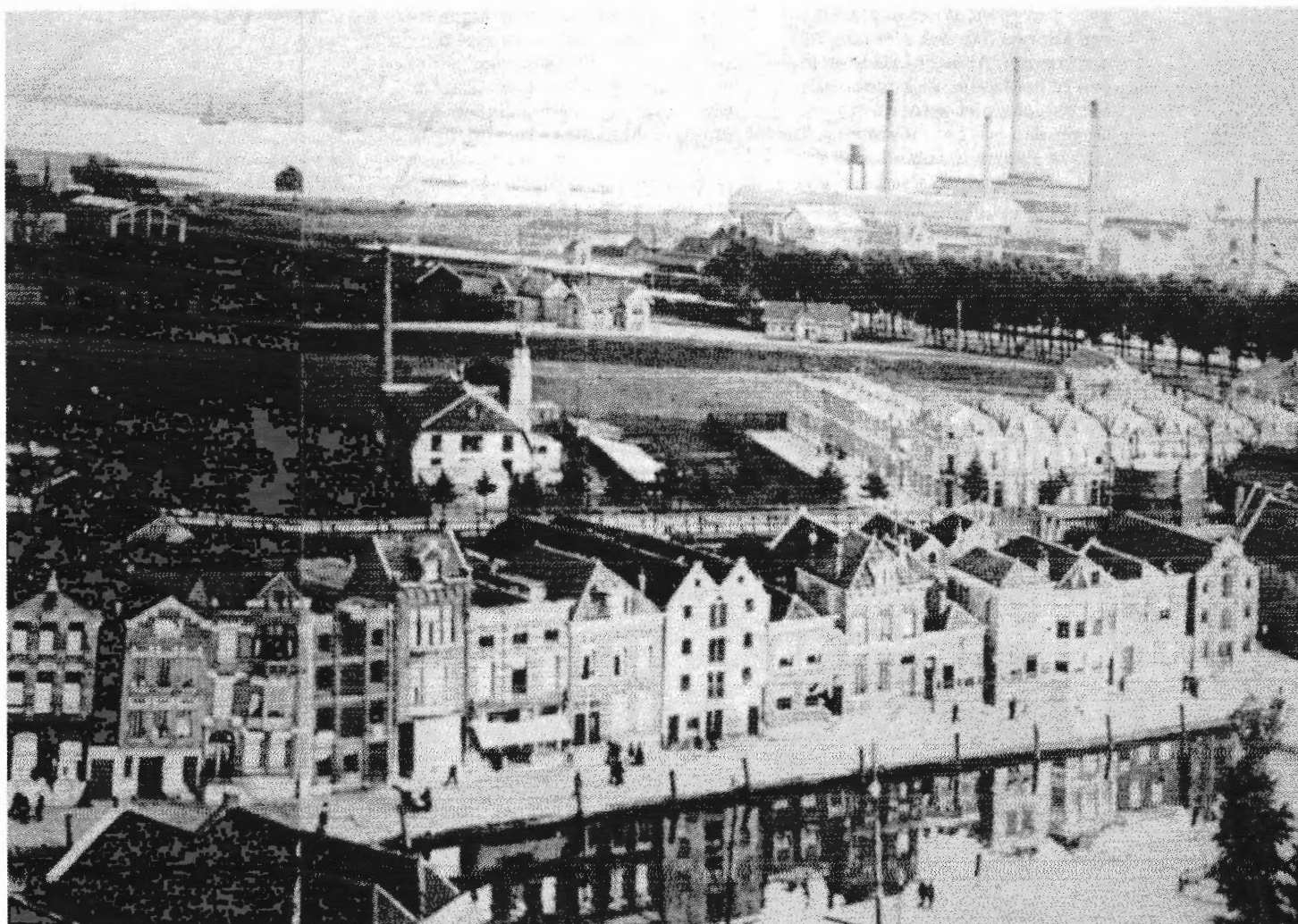
(wordt vervolgd)

M.L. ten Horn-van Nispen

Onder: In de bocht van de trambaan rechts, zien we, afzonderlijk staand, het stationsgebouw, iets links daarvan twee dienstwoningen, daarachter het emplacement van het depot Maassluis.

Boven: Feestelijke opening met versierde tram van de aansluiting van Maassluis op het Westlandse net. Station Maassluis, 15 juli 1912.

Zoogdieren in Midden-Delfland (2)

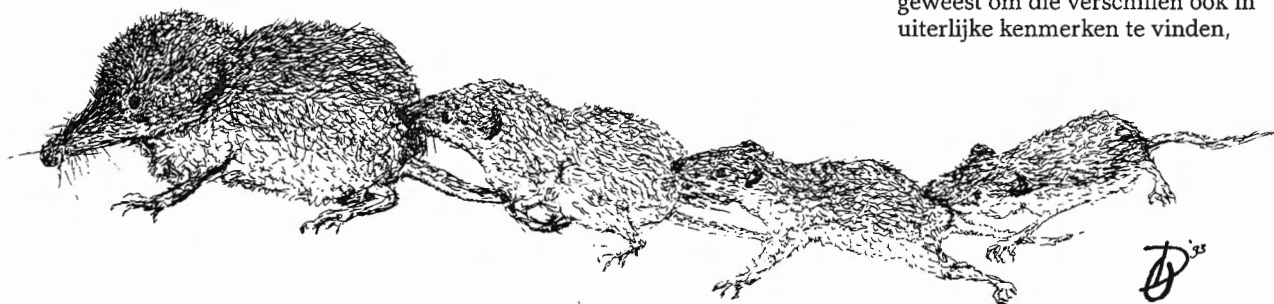
De spitsmuizen

In Nederland komen zes soorten spitsmuizen voor. Minstens vier soorten daarvan komen in het gebied Midden-Delfland voor. Net als de egels zijn ze maar zelden te zien. Ze zijn weliswaar dag en nacht actief, maar ze zijn niet zo groot en gaan meestal onopvallend hun gang. Af en toe maken ze hun aanwezigheid duidelijk met schrille, hoge piepgeluiden.

De meeste spitsmuisoorten worden niet groter dan zo'n 10 cm en wegen niet veel meer dan een tiental grammen.

Bij warmbloedige dieren betekent zo'n klein lichaam dat er veel energie verloren gaat in het op peil houden van de lichaamswarmte. Dat houdt in dat de spitsmuizen flink wat voedsel moeten zoeken om op temperatuur te blijven. Ze werken dan ook zo'n driekwart van hun lichaamsgewicht aan voedsel naar binnen per dag. Zogende spitsmuizenmoeders verorberen zelfs $1\frac{1}{2}$ keer hun gewicht per dag. Spitsmuizen kunnen dan ook niet lang zonder voedsel. Al na enkele uren leggen ze het loodje. Ze kunnen zich het dan ook niet veroorloven om langer dan een paar minuten te rusten. Ze slapen dus nooit, ze doen ook niet aan een winterslaap, zodat ze dag en nacht in weer en wind in de weer zijn. Ze worden dan ook niet oud, ze gaan zelden langer dan één winter mee. De spitsmuizen zorgen dan wel voor een redelijk aantal nakomelingen. Sommige soorten krijgen tot driemaal per jaar een nest met 2-10 jongen. De spitsmuizen zijn dan ook al vrij kort na hun geboorte vruchtbaar. Wat het moet betekenen om voor tien kinderen melk op te brengen als je zelf al moeite genoeg hebt om je maaltje bij elkaar te schrapen laat zich raden.

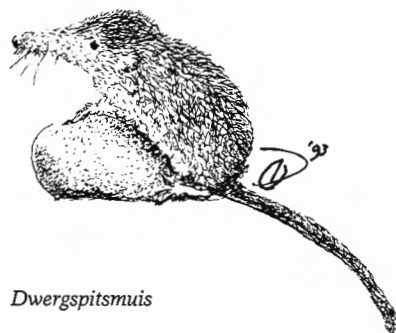
Bosspitsmuis met jongen

De spitsmuizen lijken uiterlijk een beetje op muizen maar hebben toch duidelijk andere uiterlijke kenmerken. Het meest opvallend is de lange beweeglijke neus die wat weg heeft van een slurfje. Ze gebruiken die neus dan ook niet alleen om mee te ruiken maar vooral ook om mee te voelen. De neus is daarvoor begroeid met snorharen die als voelharen dienen. Een ander minder opvallend maar wel belangrijk kenmerk zijn de kleine puntige tandjes die specifiek voor insectenetters zijn. Ze eten daar niet alleen mee, maar gebruiken ze ook bij de felle territorium-gevechten die ze regelmatig houden. Daarbij maken ze de nodige hoge geluiden, waardoor ze goed te horen zijn, mits je gehoor daar toe in staat is. Het geluid van de spitsmuizen is namelijk zo hoog dat het maar net voor mensen hoorbaar is. Wanneer we ouder worden verdwijnt voor ons de mogelijkheid om hoge geluiden te horen, zodat de spitsmuizen-gevechten niet meer opvallen. Een deel van de spitsmuisgeluiden is overigens al zo hoog dat we ze nooit zullen horen.

De ogen van de spitsmuizen zijn niet zo vreselijk goed ontwikkeld. Ze hebben kleine kraalogen die ze vooral voor hun algemene oriëntatie gebruiken. Het precieze werk laten ze aan hun neus en gehoor over.

De spitsmuizen leven in het algemeen in gebieden waar het enigszins vochtig en koel is. Ze leven daar deels bovengronds en voor een deel in holen. Ze gebruiken daar oude holen van andere dieren, zoals muizen en mollen, voor, maar graven ze ook zelf. Meestal hebben ze in het hol een nest dat bestaat uit zachte materialen als mos en haren. Daarin worden ook de jongen geboren. De spitsmuizen hebben niet zo heel veel natuurlijke vijanden. Ze hebben dat vooral te danken aan het feit dat ze niet zo lekker zijn. Bij hun staart hebben ze een geurklier die een onaanname lucht verspreidt, een lucht die wij (helaas) ook goed kunnen ruiken. De roofvogels en uilen hebben daar echter niet zo'n moeite mee. Veel informatie over de verspreiding van de spitsmuizen komt dan ook uit braakbal-onderzoek.

Dwergspitsmuis

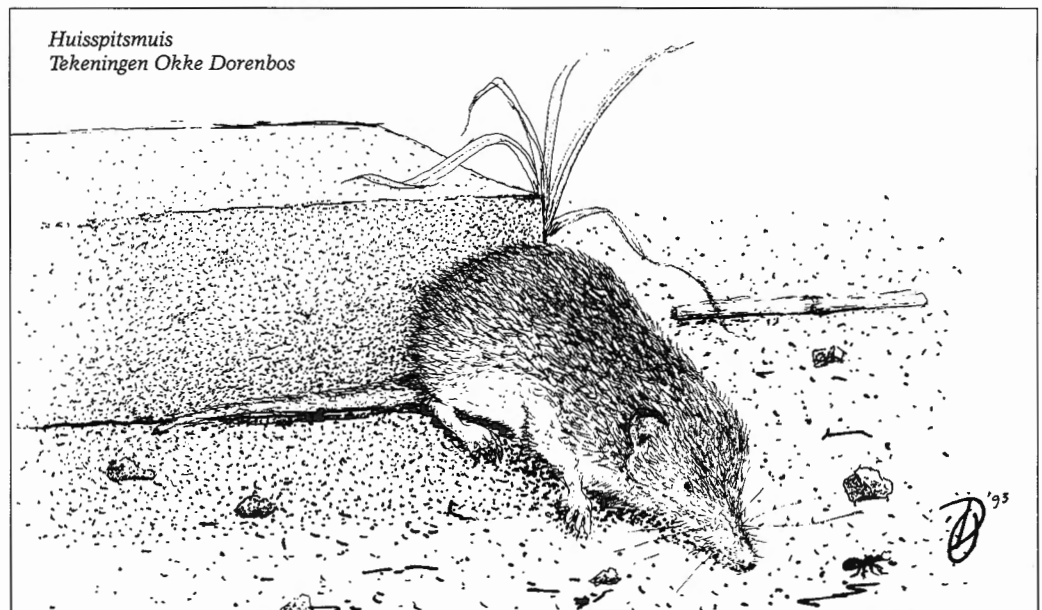
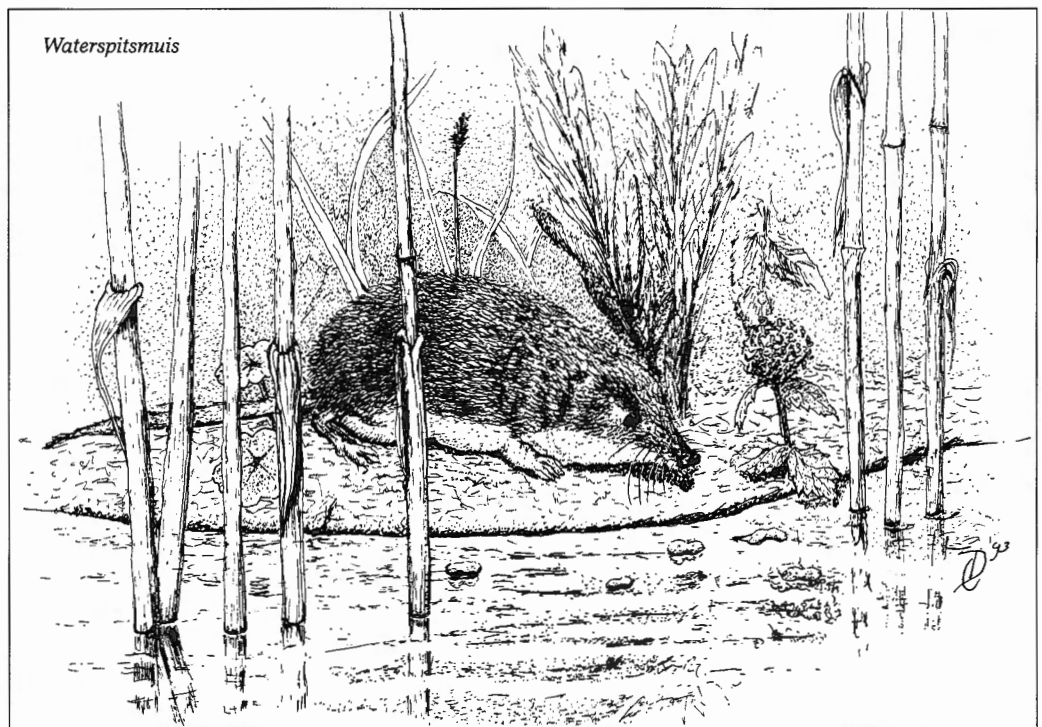
De vier soorten die in Midden-Delfland voorkomen zijn de gewone bosspitsmuis, de huisspitsmuis, de dwergspitsmuis en de waterspitsmuis. De bos- en huisspitsmuis zijn vrij algemeen te vinden, de dwerg- en waterspitsmuis zijn, net als in de rest van Nederland, zeldzamer. De twee andere nederlandse soorten, zijn de veldspitsmuis, die alleen in Zeeuws Vlaanderen te vinden is, en de tweekleurige bosspitsmuis. De twee soorten bosspitsmuizen, zijn uiterlijk nauwelijks van elkaar te onderscheiden. Het bestaan van de twee soorten, werd dan ook pas ontdekt in de zestiger jaren. Toen werd het verschil in het chromosomaal patroon tussen de twee soorten ontdekt. Sinds die tijd is men hard bezig geweest om die verschillen ook in uiterlijke kenmerken te vinden,

zodat we de twee soorten van elkaar kunnen onderscheiden zonder bijvoorbeeld bloed af te moeten nemen. Sinds 1984 is er een aantal kenmerken in de onderkaak bekend waarin de soorten van elkaar te onderscheiden zijn. Nu blijkt dat de tweekleurige bosspitsmuis vooral in de oostelijke helft van Nederland leeft of beter gezegd in het deel van Nederland waar de pleistocene afzettingen aan het oppervlak liggen. De gewone bosspitsmuis leeft in heel Nederland, maar vooral in het westen.

De *gewone bosspitsmuis* komt voor op plaatsen die niet te droog zijn en een beetje beschut liggen. Dat kan bij een bosje zijn, maar ook ergens tussen het hoge gras. Ze zijn niet echt kieskeurig, zodat ze overal wel te vinden zijn. Ze leven van allerlei insecten, spinnen, wormen, slakken en allerlei andere kleine dieren en soms ook wat plantaardig materiaal. De bosspitsmuizen krijgen twee tot drie keer per jaar jongen. Ze werpen dan zo'n vier tot tien jongen. Net als de meeste andere spitsmuizen houden de jongen er een interessante gewoonte op na: bij gevaar maken ze een treintje. Ze bijten zich - uiteraard voorzichtig - vast in het achterwerk van hun voorganger, zodat met moeder voorop een veilig heenkomen kan worden gezocht, zonder elkaar kwijt te raken.

De *dwergspitsmuis* komt in dezelfde omgeving voor als de bosspitsmuis, maar is zoals gezegd zeldzamer. Het territorium van de dwergspitsmuis is groter dan dat van de bosspitsmuis (in de duinen van Meyendel varieerde de territorium-grootte tussen de 530 en 1860 m², terwijl het territorium van de bosspitsmuis 370 tot 630 m² groot was). Vandaar dat in een gebied minder dwergspitsmuizen voorkomen dan bosspitsmuizen. Het verschil in territorium-grootte wordt deels veroorzaakt door het verschil in eetgewoonten. De dwergspitsmuizen eten vooral kevers, spinnen, hooiwagens en insectlarven. De slakken en wormen laten deze kleinste zoogdieren van Nederland links liggen. De dwergspitsmuizen moeten hun voedsel dan ook vooral bovengronds zoeken. De bosspitsmuizen zoeken het net als de mollen regelmatig ondergronds, zodat ze meer kinnen vinden en minder ruimte nodig hebben. De dwergspitsmuis krijgt twee tot drie maal per jaar twee tot acht jongen.

De *waterspitsmuis* leeft in de buurt van het water. In Midden-Delfland

is hij dan ook in de buurt van de Vlietlanden te vinden. Hij leeft vooral tussen het riet, de elzenbosjes en langs de oevers van de vlieten. Net als de andere spitsmuizen kan hij goed zwemmen, maar hij doet dat dan ook regelmatig. De andere spitsmuizen gaan het water liever uit de weg. De waterspitsmuis gaat er juist op jacht naar waterdieren. Hij heeft daartoe wat aanpassingen die het leven onder water wat aangenamer maken. Hij kan zijn oorschelpen naar voren bewegen zodat zijn oren waterdicht worden afgesloten. Zijn voeten zijn begroeid met stevige haren, zodat een soort zwemvliezen

ontstaan. De waterspitsmuizen jagen op allerlei waterinsekten en hun larven, slakken, mossels en ook kikkers, visjes en andere waterdieren. Net als de andere spitsmuizen zijn ze ook niet vies van aas. De waterdieren vangen ze niet alleen onder water, maar ze eten ze daar ook op als het moet. Ze jagen door onder water over de bodem te lopen, en door te zwemmen en te duiken. De waterspitsmuis krijgt maar een of twee keer per jaar drie tot zes jongen.

De *huisspitsmuis* zoekt het zoals zijn naam al zegt wat meer bij de be-

woonde wereld. Ze zijn zeker ook een eind uit de buurt van huizen te vinden, maar meestal zitten ze ergens tussen wat stenen, dakpannen of ander 'huiselijk' materiaal. Ze komen ook regelmatig binnen om de huizen van schadelijke insecten te ontdoen. Iets dat meestal niet zo zeer op prijs wordt gesteld. Deze soort valt dan ook niet alleen aan roofvogels ten prooi, maar vooral aan katten. De katten moeten er overigens niet aan denken om ze op te eten. Ze vinden de spitsmuizen wel leuk om (met je neus dicht) mee te spelen. Wanneer ze niet door katten achterna worden gezeten, zijn de huisspitsmuizen zelf aan het jagen. Ze zoeken vooral de insecten en andere kleine diertjes die rond huizen te vinden zijn. De huisspitsmuizen werpen twee tot drie keer per jaar zo'n vijf tot tien jongen. Vooral in de nacht en schemer zijn ze actief, zodat dan de hoge schrille piepjes te horen zijn. Met die hoge geluiden doen ze overigens ook aan echo-lokatie. Een manier van met geluid 'zien' die uitgebreid aan de orde komt wanneer we de vleermuizen uit Midden-Delfland gaan bekijken. De vleermuizen worden echter eerst nog door de mol voorafgegaan die in het volgende nummer van de Midden-Delfkrant zal worden bekeken.

Okke Dorenbos

Museum-rubriek

Westlands Streek- en Tuinbouwmuseum

Eindelijk is het dan zover! Het Westlands Museum is geopend. Vrijdag 18 juni had de officiële opening plaats. Uiteraard op feestelijke wijze. Talrijke officiële personen, vertegenwoordigers van gemeenten, veilingen en banken uit de regio, bestuursleden, vrijwilligers en leden van historische werk- en studiegroepen kwamen hiervoor bij elkaar in de nieuwe locatie te Honselersdijk, Middelbroekweg 154.

Het museum kwam tot stand door samenbundeling van het Westlands Streekmuseum te Naaldwijk, het Westlands Centrum voor Streekhistorie en de Stichting Tuinbouwhistorie te Naaldwijk. Na een uitvoerige voorbereiding kon tot deze fusie worden besloten. Er werd voor de gewenste museum-activiteiten een geschikte ruimte gevonden in een grote voormalige boerderij. In het jaar 1992 werden de nodige verbouwingen en aanpassingen gerealiseerd, zodat begonnen kon worden aan de inrichting en de verhuizing. De uitgebreide collectie van het voormalige Tuinbouwmuseum kreeg er een plaats, maar er werd ook veel ruimte gereserveerd voor de geschiedenis en de ontwikkeling van de streek.

Hoewel de vormgeving nog niet geheel is afgerond, geeft de planning de garantie dat hier naar een volwassen museum toegegroeid kan worden. Een groot deel van de beschik-

bare ruimte is bestemd voor een permanente tentoonstelling. Hier zal alles, wat met de tuinbouw in het Westland te maken heeft gehad, onder de aandacht van de bezoekers worden gebracht. Aparte deelruimten zullen gevuld worden met speciale onderdelen. Hierbij zal een verweving van de tuinbouw en de algemene ontwikkeling van de streek plaats hebben. Via de Prehistorie en de Romeinse tijd komt men bij de Middeleeuwen. Daar wordt ingegaan op de maatschappelijke toestanden van die tijd, op de kastelen en de kloosters, die een belangrijke plaats innamen.

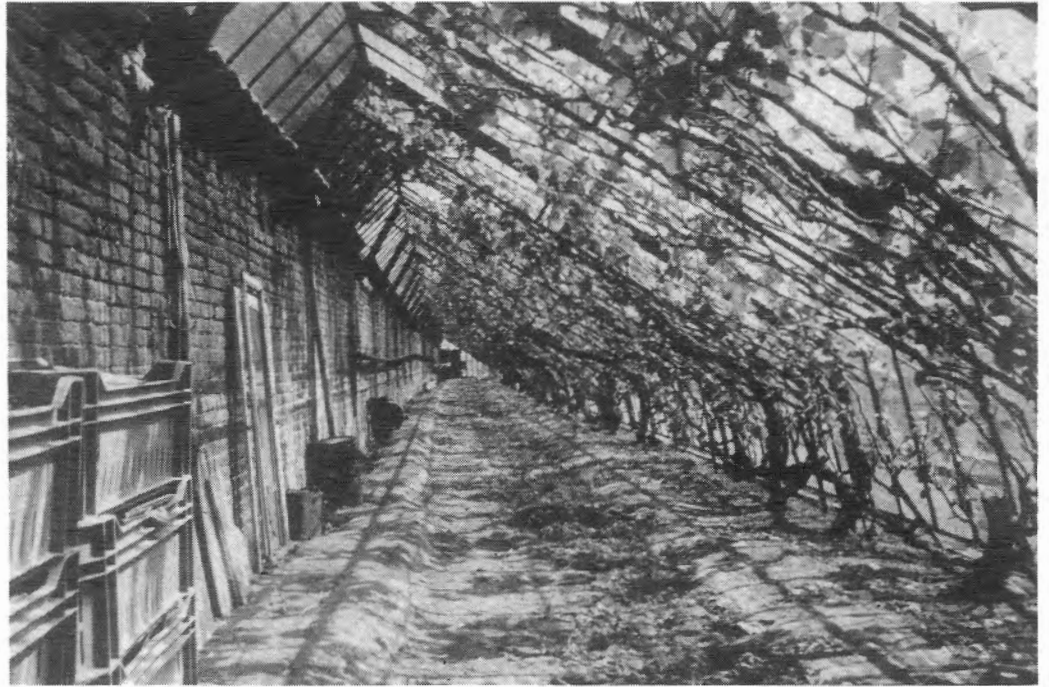

Okke Dorenbos 1992

De naam Verburgh is hierbij een aanknopingspunt. Op kerkenbouw en de reformatie worden eveneens de schijnwerpers gericht. De waterhuishouding in het gebied en het Hoogheemraadschap Delfland krijgen een aparte plaats toebedeeld. Hierbij vormen de vele vaarwegen en bruggen een schilderachtig onderdeel. Speciale aandacht wordt besteed aan de buitenplaatsen, zoals 'Torenzicht', 'Geerbron' en 'Ockenburg'. Het veilingwezen en alles, wat daarmee te maken had, is een hoofdstuk waaraan bijzondere zorg werd besteed.

Door dit alles heen zien we als een doorlopende draad de tuinbouwtechnieken uit het verleden. Vooral vanaf het einde van de 19de eeuw heeft hierin een enorme evolutie plaats gehad. De koudegrond-teelt werd via het platglas overgebracht naar enorme warenhuizen. Zo ontstond "de glazen stad". Ook de veilingen deden mee aan de vernieuwing. De kleinschaligheid werd doorbroken en dit resulteerde op den duur in één gigantisch veilingbedrijf voor groenten en één voor bloemen, bestemd voor de hele regio. In verband hiermee was het noodzakelijk dat het vervoer van de producten naar de veilingen op een volkomen nieuwe leest werd geschoeid. In plaats van de bakfiets, de hond- of hittekar, de schuif en de tram werden vrachtwagens ingezet die het vervoer op snelle wijze kunnen regelen. Bij de teelten zelf worden de hulpmiddelen en gereedschappen van enkele decennia geleden nauwelijks meer gebruikt. Vaak worden ze door de moderne tuinder amper meer herkend. Bij dit onderdeel blijkt telkens weer, hoe zinvol het was dat de Stichting Tuinbouwhistorie tijdig de nodige aandacht aan deze materie heeft gewijd zodat nu met een uitgebreide verzameling gestart kan worden. Ook een groot aantal foto's en filmreportages, die een duidelijk beeld geven van diverse werkzaamheden, werden bij elkaar gebracht. Op deze wijze krijgt de permanente tentoonstelling een heel eigen gezicht.

Naast de grote, permanente tentoonstelling zal per jaar gestreefd worden naar een drietal wisselende exposities. Hiervoor is een royale ruimte beschikbaar. Deze wisselende exposities zullen inhaken op gebeurtenissen uit het verleden of op actuele zaken die voor de regio belangrijk zijn. Het onderwerp tuinbouw en de lokale historie van de regio kunnen zo op een gunstige wijze begeleid worden. Behalve aan dit soort onderwerpen

biedt de opzet van het museum ook de mogelijkheid om een expositie te wijden aan personen die op het gebied van kunst of cultuur belangrijk genoemd kunnen worden.

Heel veel werk is er verzet voordat het zover was dat de officiële opening kon plaats hebben. De vaste medewerkers en de vrijwilligers zijn, in samenwerking met een aantal vaklieden, vele manuren bezig geweest om tot deze mijlpaal te komen. Toch zijn er nog vele wensen. Verschillende onderdelen van het totale plan zullen pas in een later stadium verwezenlijkt kunnen worden. Op de eerste plaats de historische tuin, die een hoge prioriteit heeft in het geheel. Een museum, dat grotendeels op de tuinbouw is afgestemd, kan op den duur niet volledig functioneren als de praktische kant niet aanwezig is. Daarom is een historische tuin een absolute noodzaak. Gelukkig is het grond-oppervlak, dat bij het museum hoort, groot genoeg om dit onderdeel in de nabije toekomst te realiseren.

In die tuin zal een druivenmuur worden gebouwd. Er komt een gedeelte plat glas, één of meer serre's, een ketelhuis, een watertoren en uiteraard een Westlandse tuinderschuif, opgetrokken van hout. Ook de vollegrond-culturen krijgen een plaats en er zal ook een boomgaard zijn. Daar is het in het verleden ten slotte mee begonnen.

Bij een Westlandse tuin was vroeger het water een belangrijk element. Dit zal bij het museum terug te vin-

den zijn. Een boogbrug, een haven met een veilingsschuit zullen dit onderdeel completeren. Wanneer er geen belemmeringen zullen optreden in de voortgang van de werkzaamheden, zal de historische tuin in 1994, in ieder geval gedeeltelijk, in gebruik genomen kunnen worden. Ook een ruim parkeerterrein zal dan waarschijnlijk zijn aangelegd.

Wie zijn de potentiële bezoekers van het nieuwe museum? Op de eerste plaats de tuindersfamilies en alle andere bewoners van de regio. Voor hen bestaat de mogelijkheid om hier geïnformeerd te worden over de ontwikkeling van hun vakgebied en de lokale historie. Maar er is meer. Studerende aan tuinbouwscholen, waar ook in Nederland, zullen hier kennis kunnen nemen van detailgegevens, die ze nergens anders in vergelijkbare hoeveelheden zullen vinden. Ook voor buitenlandse agrarische studenten kan dit museum een belangrijke, op de praktijk ingestelde informatiebron betekenen. Toeristen uit eigen land of van over de grenzen zullen hier een interessante dag kunnen doorbrengen.

De kans om te komen tot een groot-schalig Westlands Streek- en Tuinbouwmuseum was aanwezig. Het Westland heeft die kans gegrepen. De start is gemaakt. De verdere plannen zijn van dien aard, dat we er niet aan twijfelen dat het vervolg succesvol zal verlopen. Voor een gebied als het Westland is een museum als dit geen overbodige weelde.

Arie Olsthoorn

Paviljoen De Krabbeplas geopend

Midden-Delfland heeft er een nieuwe horecagelegenheid bij! Op 16 mei j.l., tijdens de open dag van het recreatiegebied Vlaardingen West het Paviljoen De Krabbeplas geopend. De opening werd verricht door wethouder A.M.A. van Ardenne-van der Hoeven, samen met B. Goudriaan, van Bureau Bas (Bas Goudriaan, Begeleiding Architectuur, Stedebouw) dat als projectontwikkelaar was opgetreden. Het paviljoen bevat naast een restau-

rant met groot terras, een toonbank voor dagverkoop, een EHBO-post, openbare toiletten en een winkel met surf-artikelen. De bouw van dit prachtig gelegen paviljoen werd buitengewoon voortvarend ter hand genomen. De foto onder aan deze pagina toont het paviljoen tien dagen vóór de opening: nog geen dakbedekking, geen interieur, geen terras, geen tuinaanleg, etc. Maar op 16 mei was alles ('optisch') perfect. Een aanrader...

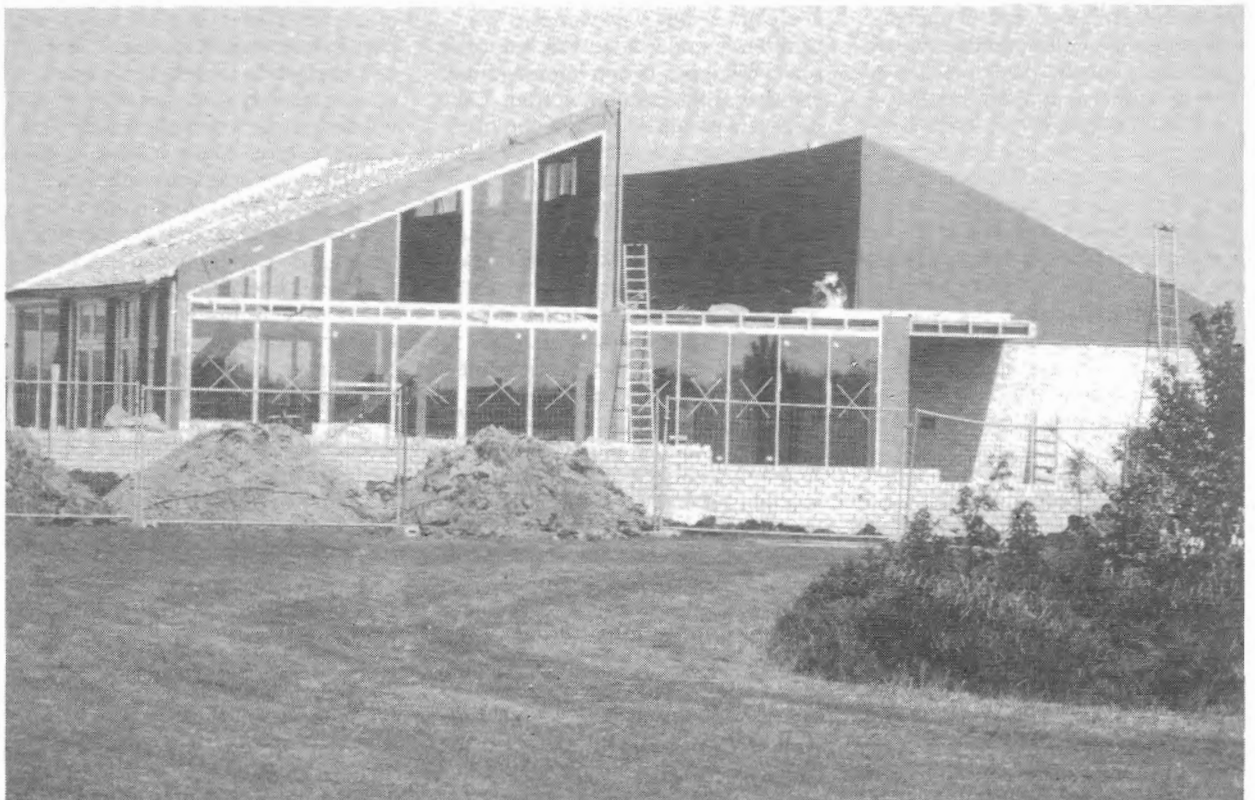
Vogelkijkhut in de Aalkeet-Buitenpolder

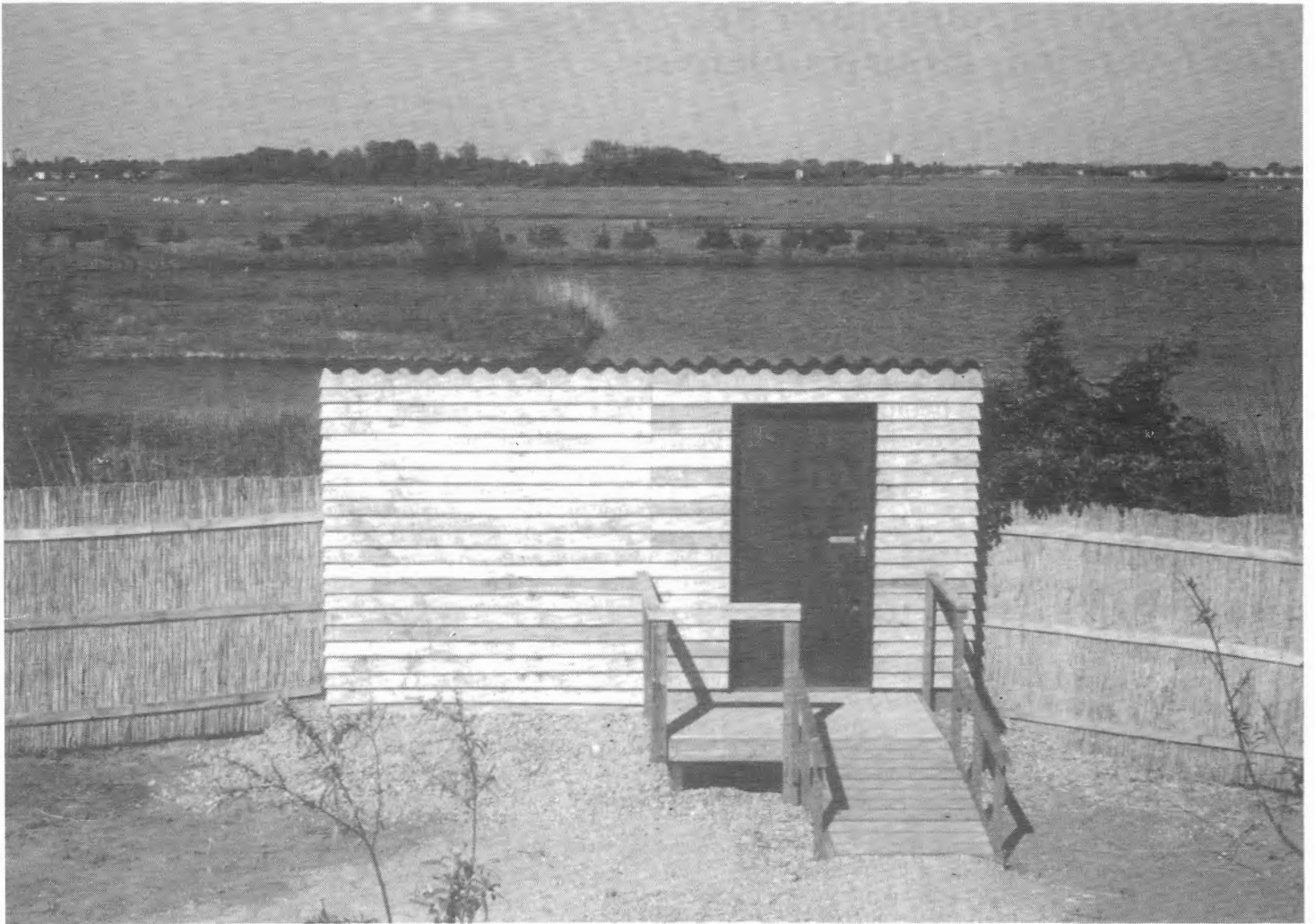
Op de grens van de Vlaardingse Broekpolder en de Rijsplas in de Aalkeet-Buitenpolder werd op 17 maart j.l. een vogelkijkhut van Natuurmonumenten geopend. De bouw van deze observatiehut werd uitgevoerd door leden van de Ronde Tafel Westland.

De Rijsplas is een nieuw aangelegd natuurgebied, dat bijzonder in trek blijft bij water- en rietvogels. Door variatie in waterdiepte, door open en besloten gedeelten en door een natuurlijke vegetatie is het een bijzonder aantrekkelijk geheel. Ook de achterliggende, laaggelegen polder is bij vogels in trek. 's Winters bivakkeren hier regelmatig grote aantallen o.a. ganzen en wulpen. Vanuit de kijkhut kan men ongezien, en zonder ze te verstoren, de vogels uitstekend observeren.

De hut is ook goed toegankelijk voor rolstoelgebruikers. Inmiddels is op enige afstand een parkeerterreintje aangelegd en is een toegangsweg gerealiseerd. Een uitstekend initiatief.

Foto's F.W. van Ooststroom.

Weidevogels hebben door het mooie voorjaar grote problemen

Bij wandelingen of fietstochten door het polderlandschap in het voorjaar van 1993 zal het zijn opgevallen dat al heel vroeg vele weidepercelen volledig zijn gemaaid. Het afgekomen gras wordt bestemd voor de inmaak van gras voor het a.s. winterseizoen.

Door de vrij hoge temperaturen zo vroeg in april en mei was de groei zo explosief dat het maaien nodig was, zeker op de percelen die ook nog eens rijkelijk waren bemest.

Het prachtige voorjaar was ook voor de vogels reden om al heel vroeg eieren te leggen en al half april waren er jonge Kieviten en grutto's in het weiland. Ook de wilde eenden en de meerkoeten waren dit jaar al heel vroeg present. Jonge futen en, in het nest om voedsel schreeuwende jonge reigers waren eveneens vroeg van de partij.

Helaas moest ook heel vroeg het mes in het gras omdat dat hard groeide. Hoewel er al jonge vogels waren, lagen er in het weiland ook veel eieren. Het gevolg was dat zeer vele jonge vogels en eieren zijn 'uitgemaaid'. Als vogelliefhebber vraag je je natuurlijk af of dit nu niet anders kan. Het is bekend dat vooral grutto's, kemphanen en tureluurs jaarlijks in aantal teruglopen. Het is ook heel moeilijk om mensen te vinden die de weidevogelnesten willen markeren, zodat bij landwerkzaamheden zoals mesten, eggen, rollen en maaien, om de nesten heen wordt gewerkt.

Voorals agrariërs die het werk uitbesteden aan een loonwerkbedrijf richten onbewust grote schade aan aan de weidevogels. Ik heb deze week (medio mei 1993) nog gezien dat 's avonds laat, het was al donker, nog werd gemaaid. Kieviten en grutto's vlogen angstig om de half verlichte tractoren omdat de eieren en jonge vogels het slachtoffer werden van de wielen of de maaimessen. Ook al waren de nesten daar gemarkeerd geweest, dan zou de schade niet zijn beperkt.

Het is bekend dat het jaar op jaar voor de Nederlandse weidevogels moeilijker wordt. Heel veel weiland wordt bestemd voor uitbreiding van steden en dorpen, wegeaanleg, industrieterrein etc.. Bovendien worden door moderne landbouwmethoden de weide- en landbouwpercelen

steeds intensiever gebruikt waardoor het voor de weide- en watervogels bijna onmogelijk wordt om 3 à 4 weken achtereenvolgend op de eieren te kunnen broeden. Verstoringen treden zo vaak op dat de vogels wel 3 of 4 keer opnieuw moeten beginnen om als nog een broedsel te kunnen grootbrengen. Hierdoor treedt verzwakking op of worden de jonge vogels zo laat geboren dat zij de trek missen of door voedselgebrek niet meer volwassen kunnen worden.

Is daar nu niets aan te doen? zal men zich afvragen.

In de eerste plaats moeten we er vanuit gaan dat we het niet de veehouders of bouwboeren kunnen verwijten dat door de diverse genoemde

oorzaken de weidevogelstand achteruitgaat.

Er moeten voor de weidegebieden maatregelen worden genomen om de vogelstand te beschermen. Uiteraard is het instellen van beheersgronden een goede zaak. In vele gebieden zijn ook andere vormen van een goed weidebeheer ingesteld. Het is echter bijzonder moeilijk om een modus te vinden die zowel de agrariërs aanspreekt als de weidevogelbeschermers. Het werk voor de boer gaat nu eenmaal door. Het is zijn bestaan en daar moet men met respect mee omgaan. Hier ligt een taak voor de overheid, met name voor de instanties die zich met de landbouw en de veeteelt bezig houden.

Het moge duidelijk zijn dat als er niet spoedig iets wordt gedaan om de weide- en watervogelstand te beschermen, er over enkele decennia nagenoeg geen grutto's meer zijn. Verlaging van het polderpeil en verkleining van het weide-areaal zullen er binnenkort toe leiden dat deze vogels alleen in (beschermde) reservaten nog te zien zullen zijn.

Het is daarom te hopen dat de verantwoordelijke instanties zullen luisteren naar de noodkreten, o.a. van de diverse verenigingen en stichtingen, die zich met de vogelbescherming bezig houden.

Arie Roza
Maasland

Grutto. Foto Fred Hess.

